کوردبوون و یەکێییزیی نەژادیی-2- کامیار سابیر

لە ئەدەبیاتی سیاسیی و ئەکادیمییدا، لە ئاستی جیهانیی بە گشتیی و تەکستی وڵاتانی رۆژئاوادا، بەتایبەتیی، ناسیۆنالیزم، گرنگییەکی زۆری پێدراوە. ئەمە لە ناو ئەدەبیاتی عەرەبیی، تورکیی و فارسییشدا، قورسایی خۆی هەیە و ئەو سێ نەتەوە هاوسێیەی کورد، بە دەیان هەزار توێژەر، نوخبە و ئەکادیمیستی تایبەت بە بواری ناسیۆنالیزم، دەوڵەتی نەتەوەیی و فیکری (سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی) ناسیۆنالیزم، گرنگییان پێداوە و بە خەرمان تەکستیان هەیە. لە ناو کورددا، ناسیۆنالیزم بە گشتیی و کوردایەتیی وەکو قەرزنە باوەکەی، کەمترین توێژینەوە و تەکستی فیکریی لەسەر کراوە و نووسراوە. نە چەپەکانی کورد، نە ئیسلامییەکانی کورد کە هەردووکیان رەقیبی ئایدیۆلۆژیی نەتەوەیین(بە حیساب)، بە مێژووی هەموو ئەدەبیاتەکەیاندا بچیتەوە، چوار وتاری فیکریی و سیاسییت لەسەر ناسیۆنالیزم، دەست ناکەوێت. نوخبەی کوردیی، لەوان، وەرانتر. لە لایەکی ترەوە، هیچ نەتەوەیەک وەکو کورد، بە تایبەتیی کوردە عێراقیی و ئێرانییەکان(بەوانەی بە تاراوگە"دایاسپۆرا"نشینیش ناسراون)، ناسیۆنالیزم، ئەوەندە نەبووتە وەردی سەر زوبانیان، بەڵام بە مەعریفەییەکی قووڵ، جەهلێکی سیاسیی و فیکریی غەلیظ، ئەدەبیاتی کوردیی تەنیوە و شیعر و چامەی شیعری نەتەوەیی، پەخشانە شیعری کوردیی و نووزانەوەی نەتەوەیی، خۆخواردنەوە و بەندبەژیی نەژادیی، جوێندان بە عەرەب و ئیسلام، بە تورک و فارس، بە شیعە و بە تورکمان، سەرتاپای ئەدەبیاتی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست)، داگیر، کردووە.

قسە لەسەر ئەوە نییە کە گەلی کورد، نەتەوەیە یان نا؟ بەڵکو قسە لەسەر ئەوەیە کە ئەو ناسیۆنالیزمەی هەیە، بە درێژایی ٧٥ بۆ ٨٠ ساڵە هەیە، لە هەندێک دۆخدا لە شێخ مەحمودەوە کە بە ناسیۆنالیزمی پریمیتیف دەستی پێکردووە، بەڵام بە باکگراوندێ دینیی-مەذهەبیی و طەریقەتییەکەی ئەو سەردەم کە ئێستا بە زمانی مۆدێرن، پێیدەگوترێ ناسیۆنالیزمی دینیی، ئەم مێژووە دوور و درێژە پڕ لە فەشەل و فیاسکۆیە(فەشەلی سەرتاپاگیر)ی ناسیۆنالیزمی کوردیی، چیی بە کورد، کردووە؟ ئەدەبیاتەکەی؟ تەکستەکەی؟ ئینتەلێجێنسیاکەی (موثەقەفەکانی) و سیاسییەکانی؟، کوا ئەمانە لە کوێی مێژووی

حەرەکەی سیاسیی کورددا وەستاون و رۆڵیان چیی بووە؟ بۆچی بەرهەمی ئەو هەموو مێژووە پڕ لە فانتەسی□□ی ناسیۆنالیزمی کوردیی، بەم چەتەگەرییە ئاغاواتیی□- ب□ن□م□ـــــال□□یی□-ش□خنشینییە–طەریقەتییە- ئیمارەتییەی ب□ن□ماڵەی بارزانیی، ب□ن□ماڵەی تاڵەبانیی و حیزبەکەی نەوشیروان موصطەفا(گۆڕان) ک□ تایی هات کە هەموویان، بەردەوام لەسەر کەلاکی تۆپییوی کوردایەتیی، شیین و شەپۆڕ دەکەن.

کوردایەتیی لە فۆرمی کوردبووندا و لە عەقڵی نەژادیی هەندێ سیاسیی و نوخبەدا، بۆ ئیدامەدان بە ژیانی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی خۆی، رق و قیین و بوغز بەرامبەر نەتەوە و نەژاد و ئایین و مەذهەبەکانی تر، هەڵدەڕێژێت. ئەمانە، بەردەوام، خۆیان دەڕننەوە و موناجات دەکەن و د□□□□ن دوژمنیی دەرەکیی، دەمانخۆن. ئاخر ئەوە هەر مەسعود بـــارزانیی نییە کە بۆ درێـــژەدان بە تیجـــاڕەتە دەیـــان میلیـــارد دۆلارییەکەی لەساڵیکدا، چەندیین دوژمنیی دەرەکیی، رەسم دەکات، بەڵکو ئەکادیمستە فاشییەکانی ئێمە لە ئەوروپاوە، بەغداد و عەرەب، شیعە و تورکمان، بە قەصدی ئایدیۆلۆژیی، بە عوقدەی نەژادییەوە، بە دژە کـــورد ئەژمـــارد دەکەن و تەخـــوییـنی ئێمەمـــانیش دەکەن کە بە گەمژەیی سیاسیی خۆمان، وەکو جاشی بەغداد!، رۆڵ دەگێڕین. ئەوە وێڕای ئەوەی بەشێکـــــی زۆر لە مێـــــژووی ئەم کـــــوردایەتییە، یەکترتەخویینکردن بووە و هەر جارەی بەرەیەکیان، بوونە بە عەمیلی موخابەراتیی ئەم دەوڵەت و ئەو دەوڵەت و شەڕی یەکتریان کردووە.

ئێستا کۆمەڵێ ئەکادیمیستی جوێنفرۆشی موحەقەق گەمژەی سیاسییش پەیدابوونە، بە کاڵیی و کوڵاویی، بێ ئەوەی هیچ مەترسییەک لەسەر قەوارەی دزەکانی هەرێم هەبێت، وەکو بەڵتەجییەکانی کوردایەتیی، کەوتوونەتە بەرق تەقاندن دژی بەغداد و دەڵێن، بە هەر نرخێک بووە، لەبەر خاتری نەژادی کورد و شەکرلەمەی کوردبوون!، دەبێ دەست بە قەوارەی هەرێمەوە بگیرێت. بە واتایەکی تر، گرفت نییە پارتیی و یەکێتیـــی، گۆڕان، یەکگرتـــوو …تـــاد، چیـــی دەدزن و چیـــی دەبەن؟ چۆن تەواوی شیرازەی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگەی کوردییان، هەلا هەلا کردووە، بەڵام چونکە خوێنەکەیان و بەنەخوێنەکانیان، چونکە ناموسەکەیان و دەرپێکەیان، کورد و کوردییە، ئەوە لە عەرەبی نەفرەتیی و لە شیعەی رافیضە(بە قەولی فاشیزمە سوننییەکە)، باشترن. پێمان دەڵێن، ئەمان دزیش بن، قەیدی نییە، چونکە کوردن و لە خۆمانن، بەڵام بۆچی شیع□ یەکی کافر (بە کوردایەتیی تەکفیریان دەکەن، هەروــەکو چۆن ســەلەفیی و ئیخوانییەکـــان، طائیفیـــانە تەخوییـنیـــان دەکەن و بە موسڵمانیان لە قەڵەم نادەن) نەوتەکە و گومرکەکانی ئێمە کۆنترۆڵ،

بکات.

تەنانەت داواکانی خەڵکی کوردستان، بە تایبەتیی گەنجان کە داوای ئەوە دەکەن مەلەفی نەوت و غاز لە دزەکانی کوردایەتیی بسەنرێتەوە، گومرگ و بازگە سنوورییەکان و مەطارەکانیان، لە بسەنرێتەوە، مووچە راستەوخۆ لە بەغدادەوە بدرێ بە خەڵک و راستەوخۆ حکومەتی فیدراڵ، کۆنترۆڵی ئەم مەلەفانە بکات، ئەم داوا ڕەوایانە، بە گەمژەیی سیاسیی دەزانن. هەندێکیان، فرێ ئەحمەقانە، دەوڵەتی عێراق، بە کۆڵۆنیالیست(داگیرکار) لە قەڵەم دەدەن، کۆڵۆنیالیزمی فەرانسیی بۆ لوبنان و دەسەڵاتی دەوڵەتی عێراق بەسەر شیمالی عێراقدا(کوردستان)، وەکو یەک بە کۆڵۆنیالیزم، دەشیعرێنن! ئەم خورافە نەتەوەیی و نەقصە نەژادییە، تەنیا بە خەڵکانێک دەیخوات کە ئاگایی سیاسیی و فیکرییان، صفرە، ئەگینا بە گەنجانی ئەم سەردەمەی کوردستان بە تایبەتیی بە نەوەی دوای راپەڕیین، فشەیان بەم عەقڵییەتە نەتەوەپەرستیی و نەژادپەرستییە، دێت.

ئەم نووسینە، جەخت لە فەشەلی کوردایەتیی دەکاتەوە و بەدیلەکەیشی بە ناسیۆنالیزمەکی تر، جا مەدەنیی بێت یان خورافەی سیاسیی هەندێ ئەکادیمیستی تاراوگە، نازانێت، یاخود فەنتازیای حیزبەکی وەکو پارتییش نییە کە نزیکەی سیی ساڵە بە دەستوری موخابەراتی تورکیی(میت) و جەنتای (نوخبەی عەسکەریی) تورکیی، مامەڵە نەک هەر لەگەڵ کوردستانی عێراقدا دەکات، بەڵکو بە دەستوری ئەوان، مامەڵە لەگەڵ کوردستانی سوریا و تورکیاشدا دەکات. بە پێچەوانەوە، جەخت لە گوتارەکی نیشتمانیی(دوور لە خورافەی نەتەوەپەرستیی و نەژادپەرستیی کورد) دەکاتەوە لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتانەی کە گەلی کوردی تێدا دەژیەن(قسە لەسەر کوردستانی عێراقە)، هەرچی کوردستانی سوریا و تورکیایە، کوردایەتیی ئەو ڕێگەی نییە و ئەوەی هەیشە(ئەنەکەسە)، جۆرێکە لە جاشییەتیی و عەمالەت کە راستەوخۆ، وەکو مورتەزیقەی تورکیا، هەڵسوکەوتی سیاسیی و عەسکەریی دەکەن. کوردستانی ئێرانیش، حیزبەکانی کوردایەتیی بە چەند کۆمەڵە و چەند دیمەکرات و حەسحەسەکانی ترەوە، هەموویان ڕۆڵی مورتەزیقەیی بە دەستی سێ و چوار بە کوردایەتییە مورتەزیقەکەی کوردستانی عێراق، دەبینن؟ بە واتایەکی تر، کێشە سیاسیی، ئابووریی و کۆمەڵایەتییەکانی خەڵکی کوردستان، دەبێ بە تێکەڵای خەڵکی عێراق و بەغدادەوە ببەسترێنەوە و هیچ ئاڵتەرناتیقەکی تر بوونی نییە، ئەوەی هەیە هەمووی خورافەی ئایدیۆلۆژیین(شیوعیی و چەپەکان، ئیسلامییە جۆراوجۆرەکان، لەگەڵ نەتەوەیی و

نەژادییەکاندا)، ئەم گرووپانەی ناو کەوانەکە، هەموویان وەکو داهۆڵی سیاسیی، لە ناو مەرەزەی ریفراندەمە موخابەراتییە ئیقلیمییەکە، چەقەنران و پێویستە گوێ لە هیچ بەدیلێکی ئایدیۆلۆژیی ئەمانە نەگیرێت.

بە تێڕوانینی گریینفێڵد Greenfeld کە باسی نەتەوە دەکات و پێیوایە نەتەوە لە بریتانیاوە وەکو چەمک و سیاسەت فۆرمەڵە بووە، باوەڕی وایە کە وەڕای جیاوازییە سیاسیی، چینایەتیی، کولتووریی، کۆمەڵایەتیی و ئایدیۆلۆژییەکان، ئەوەی کە توخمی سەرەکییە لە دروستبوونی نەتەوەدا، ئەو گلووە (گەنوو)یە کە دەکرێ پێیبگوترێ هاوکاریی دەستەجەمعیی (Collective Solidarity) لێرەشەوە، ئینتەڵجێنسیا، دەخالەت دەکەن و لە رووی ئایدیۆلۆژییەوە، چوارچێوەکانی ئەندێشەی ناسیۆنالیزم، رەنگڕێژ دەکەن، بەتایبەتیی بە قەرەبووکردنەوەی ئەو غوبن و خەخواردنەوانەی خۆیان کە لە دەوروبەرەکەیانەوە یان رژێمە دێریینەکان (ancient regime)، یاخود شارستاییەکانی دەوروبەرەوە، وەریانگرتووە (Greenfeld 1992)).

لە واقیعدا، ئەم بۆچوونەی گریینفێڵد ئەگەر بەسەر ناسیۆنالیزمی کوردییدا، بە تایبەتیی بەسەر ڤێرژنی کوردایەتییدا، تەطبیق بکەیت، کتومت، کوردایەتیی، نەک نەیتوانییوە ئەو دەستەجەمعییە دروست بکات، بەڵکو بەشێکی زۆر لە مونەوەرانی کورد، بەتایبەتیی شاعیرەکانی کورد، دەیان و سەدان چامەی کڕووزانەوەیان هەیە کە کورد، قەطعەن نابن بەهیچ، چونکە خۆخۆر و دووڕوون و نۆکەرایەتییان بۆ سەردارەکانیان پێ لە هەموو شت گرنگترە. ئەمە واقیعێکی تاڵە و حەقیقەتێکی مێژوویییە کە هاوکاریی دەستەجەمعیی لەنێوان گرووپ و تاکەکانی کۆمەڵگەی کوردییدا، زۆر زۆر کەم بووە، یان هەر نەبووە، بەڵام زۆر بە کەمیی دەبیینیت کەسانێک لە کورد هەبن، باسی خودنەفرەتیی و خۆبەکەمزانیی بکەن، وەکو ئەوەی هەندێ نووسەری نەژادپەرستیی ئەوروپانشیین، ثیۆرایزی ئەم خورافاتە نەژادییانەی خۆیان دەکەن و داوای یەکێییزیی کوردبوون، لەسەر بناغەی نەژادییبوون (ئێثنیسیتیی کوردبوون) دەکەن.

بۆ ئەوەی نیشتمانیی لە ئاستی دەوڵەتی عێراقدا، بییر بکەینەوە، پێویستە واز لە هەیەجانی نەتەوەیی قەدبە، وڵاتبە و ئیقلیمگیر بهێنین، واز لەو پانکوردیستییە بهێنین کە باشوور و باکوور، رۆژهەڵات و رۆژئاوای بە پرگالی کوردایەتیی، لە عەقڵییەتی خۆیدا، رەنگڕێژ کردووە، بەڵکو دەبێ واز لەوە پانکوردیزمە بهێنرێت کە کورد، وەکو نەتەوەیەکی هۆمۆجینیەس (چوونیەک- موتەجانیس) کە

شوناسێکی گشتگیری نەتەوەیی- نەژادیی- کولتووریی و زمانیی هەیە، تەفسیر و تەئویل دەکات. کوردی کوردستانەکانی عێراق و ئێران و تورکیا و سوریا هەن، بە واتایەکی تر، عەقڵانییەتی سیاسیی دەبێ بدرێ بەسەر عەقڵییەتی شیعریی و خورافەی شیینوشەپۆڕکردندا، کوردی باشوور و باکوور، بۆ ناو شیعرەکانی پەشێو و بەندبێژییە سیاسییەکانی سەنگاویی و چەڵتووک تەقاندنەکانی ک□و□سیی …تاد، بەکەڵک دێن، بۆ بازاڕی ئەوانە بەکەڵک دێت لە ئاستی لۆکاڵییدا کە خۆیان بە پەکەکە دەزانن و هێشتا، کوردایەتیی، دەکەن.

لەمێژووی س□د ساڵی رابردووە، بۆ رێگەگرتن لەوەی کوردی عێراق، تێکەڵی دەوڵەتی عێراق ببێت، هەمیشە درۆی ئەوە کراوە کە کورد هەموو رێگەیەکی لێ گیراوە، بۆیە پەنای بۆ چەک بردووە؟! راستییەکەی ئەوەیە لە سەردەمی شێخ مەحمودەوە کە مورتەزیقەی عوثمانییەکان، دواتر ئیتیحاد و تەرەقیی و کەمالیزم بوو، تا عەمالەتە ئیقلیمییەکەی ئەیلول و شۆڕشی گوڵان و شۆڕشی نوێ، سەرجەم قیادەی ئەم حەرەکە کوردییە (بارزانیی باوک و کوڕ و کوڕەزا، تاڵەبانیی و نەوشیروان موسط□فا…تاد)، مورتەزیقەی ئیقلیمیی بوونە و کاریان، لە کوردستانی عێراقدا، تەخریب بووە و هانی دڕندەییەکانی س□دام حوسێنیشیان داوە کە قەتڵوعامی خەڵکی مەدەنیی، باشتر بکات، بۆ ئەوەی ئەمان دەستکەوتی باشتریان هەبێت (ئاخ بۆ هەڵەبجەیەکی تر، یەکێکە لەو هیوایەتانەی کوردایەتیی). ئێستا، بۆ ئەوەی دەستەجەمعیی نەژادیی و نەتەوەیی وەکو سەردەمی تەمەڕودەکانی شێخ مەحمود شۆڕشی ئەیلول و دروستبوونی یەکێتیی نیشتمانیی، م□ب□□یز بکرێ دژی دەوڵەتی عێراقی ئێستا، لە لایەن نوخبەیەکی نەژادیی و نەتەوەیی ئەوروپانشیینەوە، پەنا بۆ گوتاری یەکڕییزیی و دەستەجەمعیی کوردیی، لەژێر ناوی کوردبووندا، دەبرێت.

دیارە ئەم کوردبوون و هاوکارییە دەستەجەمعییە، لەم ساڵانەی دواییدا لەناو یۆتۆپیاکانی کوردایەتییدا، بۆ حەماقەتێکی سیاسیی تر گۆڕاوە کە ناوی “یەکڕییزیی”ان لێ ناوە. لە واقیعشدا یەکڕییزیی نۆبڵەکانی (ئەشرافزادە) کورد، بە تایبەتییش ئەو سیاسیانەی لە پاڵ کوردایەتییدا، بوونە بە میلیاردێر، نەک هاوکاریی دەستەجەمعیی لێ دروست نا بێت، بەڵکو زەمەن، زۆر درەنگ کەوتووە لەم دونیا جەنجاڵەدا کە مرۆڤی کورد، وزەی سیاسیی، فیکریی و کولتووریی خۆی لە خورافاتی دەستەجەمعیی و یەکڕییزییدا خەرج بکات. وێڕای ئەوەی کوردایەتیی، هەر لە ئێستای کوردستانی عێراقدا، نەک دوو ئیدارەیی و دوو طەریقەتییە، بەڵکو ئەوانەی سووکانی ئەم ناسیۆنالیزمە

تیجاڕییە پێ قازانجەیان بۆ دەستەوەیە لە هەولێر، لەگەڵ شەریکە دزەکانیان لە یەکێتیی(سلێمانیی)، تا دێت سلێمانیی، گەرمیان و ناوچەکانی کەرکوک و ڕاپەڕیین، زەلیلتر دەکەن. بە واتایەکی تر، دوو طەریقەتە(نەقشیی و قادرییەکە) خۆیان دەستەجەمعییان بەس لە دزیی و ڕاوڕووتدا هەیە، بەڵام ئینسانی کوردیان زەلیل، کردووە. کۆمەڵێ نووسەری مەغز فاشیی کوردیش، دێن ئەم عوقدە نەژادییە بەوە پاساو دەدەنەوە کە ئینسانی کورد، دەبێ کوبرەیائو عیززەتی نەفسی هەبێ لە بەرامبەر عەرەب و شیعەی عێراقدا و بەهەر نرخێ بووە دەبێ دەست بە قەوارەی دزەکانی هەرێم و دەروازە سنوورییەکان و مەلەفی نەوتەوە بگرین و تەسلیمی حکومەتی فیدراڵیان نەکەین و کاظمیی بەر نەفرەتی کوردبوون، بدەین و دەستەجەمعیی خۆمان، بپارێزین؟

Liah Greenfeld. Cambridge: Harvard University Press, 1992

ئەمەی سەرەوە، بەشی دووەمە لە زنجیرە وتاری “کوردبوون و کوردایەتیی، چێشتی مجێوری نوخبە نەژادییەکان”

لە بەشی سێیەمدا، باسی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی کوردبوون و ئەثنۆسەنتریزمی کوردیی، دەکرێت.

زمان لە پێگەیاندنەوە هەتا تێگەیاندن! ... برایم فەڕشی

گەر مرۆڤ، خاوەنی زمان نەبوایە، لە دارستان و ئەشکەوتەکان دەرباز نەدەبوو! پێشکەوتنی مرۆڤ و جیهان، بوونی فەرهەنگ و کۆمەڵگا، گرێدراوی بوونی زمانە. مرۆڤ بە بێ زمان، بێدەستەڵاتە و دەستەڵاتی لە مێشک و زماندا کۆ بووتەوە! کۆمەڵگای ئێنسانی بە بێ زمان، کۆمە کۆمەی زیندەوەرانە و هیچی تر!
هەموو زیندەوەرانی سەر گۆی زەوی جەستە و مێشک و چەشنێک زمان بۆ پێوەندیگرتن لە گەڵ یەکتریان هەبووە و هەیە، بەڵام ئەوان خاوەنی ئەو چەشنە لە زمان و مێشک نەبوون، کە بتوانن خۆیان بپارێزن و ژیانیان بەرەو گۆڕان بەرن. وەک دایناسۆرەکان کە مەزنترین زیندەوەری سەر وشکانی بوون. ئەوان و بێژمار باڵندە و پەلەوەر و

ئاژەڵ و زیندەوەر لە ناوچوون، لە بەر نەبوونی ئیمکانی بیرکردنەوە، تاقیکردنەوە و دەربڕین لە ڕێگای زمان! مرۆڤ گەر ئەو ئیمکانەی نەبایە، بە جەستەی بچکۆلانەیەوە، بەر لە دایناسۆرەکان لە ناو دەچوو.

لەناوبردنی زمانی هەر زیندەوەرێک، کارەساتێکی بەردەوامە لە ژیانی زیندەوەرەکەی. مرۆڤ کە نەتوانێ بە زمانی دایکی خۆی، بیرو هزر و هەست و تێگەیشتنی خۆی بهێنێتە سەر زمان، ئەو مرۆڤە لە زاتی سرووشتی خۆی دادەبڕێ و تا کۆتایی ژیان لە گەڵ کەسایەتی سرووشتی خۆی جووت نابێت. زمان پێناسەی کەسایەتی و هۆی سەرهەڵدانی کەسایەتییە. بوون بە مانای ئینسانی بیرکەرەوە، گرێدراوی بوونی زمانە!

مرۆڤی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، زیاد لە سەد ساڵە، بە هۆی سیستەمی فێرکردن و بارهێنان، مێدیایی زاڵ، سیستەمی سیاسی- حکوومەتی- ئیداریی و داسەپاندنی زمانێکی تر، دوور لە سرووشتی کەسایەتی خۆی، دوور لە زمان و فەرهەنگ و مێژووی خۆی، بێ مەبەستی دوور لە ویست و بەرژەوەندی خۆی و نیشتمانەکەی، بارهێندراوە و بێ مەبەستی دڵخوازی نەتەوەیەکی تر ئادابتە کراوە، گۆڕدراوە و تێکدراوە.

مرۆڤی کورد لە ڕێگای زمانێکی تر، کە ڕەنگدانەوەی کەسایەتی و فەرهەنگ و مێژوو و خوو و ڕەفتاری کۆمەڵە کەسێکی ترە، لە گەڵ خۆی و زمانەکەی بێگانە کراوە. کەم نیین ئەو کوردانەی لە ژیانی ڕۆژانە و لە هەموو ژیانیاندا، ئەو پێویستییە نابینن بە زمانی خۆیان بنووسن، بخوێننەوە و بیروهزر و تێگەیشتنیان لە ڕێگای زمانی خۆیانەوە دەرببڕن. گەلێکی زۆر لە کارمەندان لە سەر هەتا خوار، دەرسوێژی فێرگە و زانستگا، هونەرمەند، پسپۆڕی بوارەکان، خوێندن و نووسینی زمانی خۆیان نازانن و هەست بەوە ناکەن، کەمایەسییەکی زمانی و کەسایەتیان هەیە. زۆرن ئەو کەسانەی کە "زمان" تەنیا لە وشە و ڕستەدا دەبینن و گەر گۆڕدرا و زمانێکی تر لە جێگای داندرا بۆیان ئاساییە.

کەم نیین ئەو کەسانەی کە پێیانوایە زمانی دایکی ئەوان، زمانی هونەر و زانست و سیاسەت و پسپۆڕی نییە، هەر بۆیە زمانی دووهەم و سێهەم بە قەرز وەردەگرن و جێی زمانی خۆیانی پێ پڕ دەکەنەوە. ئەم پرۆسەیە قووڵایی ئاسیمیلاسیۆن بە دەستی کورد خۆی دەردەخات. ئەو موهەندیس و دوکتور و پرۆفیسۆر و شارەزا و هونەرمەندی بێگانە لە خۆی، بێگانە لە هەست و سرووشتی خۆی دەبێتە پەیژەی زمان و فەرهەنگ و زانست و شارستانییەت و شانازی ئەو میللەت و کیانەی، کە ئەوی تواندەتەوە و کەسایەتی لە زەوت کردووە، دەبێ لە تەنیایی خۆیدا چ

وەڵامێک بداتەوە کە ناتوانێ هەست و بیر وهزری خۆی لە زمانی خۆیدا هەڵبژێرێ؟!

نووسەری ئەم دێڕانە وەک شانێ پێداگۆگ و داڕێژەری سیستەمی فێربوون و فێرکار، زیاتر لە سی ساڵە ئەم دیاردەیە لە ناو منداڵ و لاوان و بنەماڵەکانیان سەیر دەکات و لایەنەکانی زیانمەندی دیاردەکە لە پرۆسەی فێربوون تاوتوێ دەکات و لایەنەکانی زانستی لە پراکتیکدا لە ناو میللەتانی هەمەڕەنگی چوارقوڵنەی جیهان، کە لە ئاڵمان دەژیین هەڵدەسەنگێنێ. بە ئەرخایەنی دەسەلمێندرێ، ئەو منداڵانەی بە هەر هۆیەک لە فێربوونی زمانی دایک، لە خوێندن و نووسین بە زمانی دایک، بێ بەری دەکرێن، تووشی کێشە لە پرۆسەی فێربوونی زمان، تووشی کیشە لە خۆ دەرخستن لە ڕێگای زمان، تووشی کێشە لە پێوەندی کۆمەڵایەتی، تووشی کێشە لە گەڵ خۆیان و هەست و بیروتێگەیشتنیان دەبن. زمانی دووهەم و سێهەم و چەندەم هیچکات جێگای هەمەلایەنی زمانی دایک ناگرنەوە، نە لە ڕووی دەرەوە، نە لە ڕووی ناو و دەروونەوە!

لە حاڵەتی دابڕان لە پرۆسەی زمانی دایک، ئەو لایەنە دەروونییە، مرۆڤ تووشی زیانی جیددی دەکات، بە بێ ئەوەی مرۆڤەکە هەست بەو نوقسانە دەروونیە بکات. ئەو دایک و باب و بنەماڵانەی خۆیان دەبنە هۆی ئەوەی مندال فێری زمانی فارسی ببن لە جیاتی زمانی دایک، زیان بە منداڵەکەیان دەگەینن. حکوومەتی ڕەزاشا و کەسانی وەک محەممەد عەلی فرووغی و سیستەمی شاهەنشاهی و سیستەمی حکوومەتی ئیسلامی و موستەشارەکانی کوردی بوارەکانی فەرهەنگ، هونەر، زانست، فێرکاریی لە دەرێژەی 100 ساڵی ڕابووردو، زیانی دەروونیان بە کەسایەتی، فەرهەنگی و ئینسانی مرۆڤی کورد گەیاندووە، کە ئێستاش بەردەوامە.

ئەوەی زمان یاساخ بکرێ، گوتن، نووسین، خوێندنەوە بەم زمان و ئەو زمان، لێرە و لەوێ بەربەست بکرێ، کەس و کەسان تاوانبار بکرێن لە بەر ئەوەی زمانی دایکی خۆیان فێربوون، یان فێر دەکەن، لە مێشکی مرۆڤی تەندرووستدا ناگونجێ، لە مێشکی مرۆڤی ئاسایی، پایبەند بە مافی ئینسان و لە پلاتفۆرم و قانوونی هیچ وڵاتێکی ئەمڕۆی سەر گۆی زەمین کە پایبەند بە ئەخلاق و پرێنسیپی ئینسانی بن، ناگونجێ!

زمان یاساخ کردن، تەنگ وچەڵەمە سازکردن لە سەر ڕێگای گەشەی زمان، تێگەیشتنی ئەوڕۆیی نییە! ئەوانەی زمان و بوونی کەسان و نەتەوەی جگە لە خۆیان، ناڕەسمی، کەم نرخ، بێبایەخ سەیر دەکەن و سەرەڕۆیانە زمانی میللەتانی تر بە زاراوە و بن زاراوەی زمانی خۆیان، لە ڕێگای درۆ و چەواشەکاری لە قەڵەم دەدەن و بەرگی درۆیینی زانستی بە بەردا دەکەن، بە پێی یاسا و ڕێسای باوەڕپێکراو، لە ڕیزی تاوانباران، دەژمێردرێن!

ئەمڕۆ بە دەگمەن وڵات لە جیهان هەیە، پشت ئەستوور بە قانوون و ڕێسای ڕەسمی وڵاتەکەی، فەرمانی زیندانیکردنی مرۆڤ، بە تاوانی فێرکردنی زمانی دایک دەربکات، جگە لە یەک وڵات. لەم وڵاتە بە ناوی خودا و ئیسلام دەست دەبڕن، ژن بە زیندوویی لە چاڵ دەنێن، خەڵک لە سەر شەقام هەڵدەواسن، ئینسان لە چیا و شاخەکان بار لە کۆڵ ڕاو دەکەن. ئەم وڵاتە، هەمان وڵاتە کە شارەکانی یۆنانی ئاگردەدا، هەمان وڵاتە کە چاوی ئینسانی دەردێنا و مرۆڤی بۆ زیندووی کەوڵ دەکرد و قورقوشمی داخی لە گەرووی نەیارانی خۆی دەکرد. ئەوان لە کتێبە کۆنەکانیان، باسیان لە ڕەوشت و ئاکاری خۆیان دژ بەوانی تر کردووە و ئەم ڕابووردوەی خۆیان بە شارستانیەتی چەند هەزار ساڵە بۆ خەڵکی جیهان فرۆشتووە!

ئەوان پێ بە مێژوویان ئاکاری نامرۆڤانەیان دژ بە مرۆڤی کورد و وڵاتەکەی ئەنجام داوە. ویستوویانە و دەیانەوێ ئەو نەتەوەیە لە ناوخۆیاندا بتاوێننەوە، یان لە ناوی بەرن. ئەوان توانیان کورد بەرەو ئێرانی بوون بکێشن، کە خۆ دیتنەوەیە لە ناو زمان و فەرهەنگ و مێژوو و کیانی فارس. کورد هەیە خۆی مێژووی خۆی چەواشەکارانە نووسیوەتەوە، خۆی بە ئێرانی ڕەسەن بەوان فرۆشتووە، خۆی منداڵەکەی خۆی ئاسیمیلە کردووە!

لەم وڵاتە حکوومەت و ئۆپۆزسیۆن و ئاڵترناتیڤەکان، بە یەک زمان، بە یەک فەرهەنگ و بە پێی یەک ئیدئۆلۆژی دەدوێن، ئیدئۆلۆژی یەک ڕەچەڵەک، یەک خودا، یەک ئایین، یەک وڵات، یەک نەتەوە. چ ئەو کەسەی پەت دەخاتە ملی حەبسکراو، چ ئەو کەسەی حکووم بۆ زیندان و ئیعدام دەردەکات، چ ئەوەی بە ناوی زانست هاواری نەمانی ئەوانی تر دەکا و چ ئەوانەی بە ناوی هونەر و فەرهەنگ خۆیان بادەدەن. هەموو بە یەک زمان دەدوێن، زمانی توواندنەوەی ئەوانی تر! ئەوان لە هەمووشتێکی نوێ و کۆنی جیهان کەڵک وەردەگرن، بۆ ئەوەی نەگۆڕ و ناشارستانی و نادێموکرات بمێنن. ئەوان لە هەر بەرگ و جامەیەکدا، بۆ ڕێگای باپیرانیاندا دەڕۆن!

وەرگرتنی زمان لە ئینسان بە هەر شێوەیەک و بە ناوی هەر ئایین و ئیدئۆلۆژی و لەژێر هەر تێگەیشتن و بەوبیانویەک، جنایەتە و بە پێی یاسا و ڕێسای سەردەم لە ژێرپێنانی مافی بنەڕەتی مرۆڤە. حکوومەتی ئیسلامی کە زیاتر لە چل ساڵە بە ناوی خودا و ئایین موژدەی ڕزگاری ئینسان و موژدەی یەکسانی و بەرابەری نێوان موسڵمانان جاڕ دەدات، بۆی ئاسایی و قانوونییە، زمانی ئینسانەکانی تر یاساخ بکات، بۆی ئاساییە ڕێگریی لە زمان بکات. بۆی ئاساییە خەڵک لە مافەکانی بێ بەری بکات و لە زیندان تووندیان کات و بەرەو پەتی سێدارەیان بەرێت؟

حکوومەتی ئیسلامی زمانی نەتەوەکانی تر بە زمان نازانێ و زمانی فارسی بە سەر خەڵکانی نێ فارسدا سەپاندووە و فێربوونی زمانی خەڵکانی تری یاساخ کردووە. دەزگای قەزا و داد و عەدالەت، کە کراوەتە لقێک لە دەزگاکانی ئەمنیەتی و مافیا(سیاسی-نیزامی-ئابووری- ئیدئۆلۆژیک)، بە پێی فەرمانی شاراوە، بڕیار لە سەر خەڵک دەردەکەن.

قازییەکانی حکوومەتی ئیسلامی، فێرکردنی زمانی کوردی، وەک دژایەتی” ئەمنیەتی نەتەوەیی” خۆیان دەبینن و حووکمی دە ساڵ زیندان دەردەکەن، هەر وەک چۆن دە ساڵ زندانیان بۆ تاوانی پارێزگاریی لە “مافی مرۆڤ” بە سەر سەدیق کەبوودوەندا داسەپاند، هەر وەک چۆن حکوومی سێدارەیان بە سەر فەرزادی دەرسوێژدا داسەپاند، هەروەک چۆن لە درێژەی حکوومەتیان هەزاران کەسیان بێ سووچ، بە بیانووی “تهدید ملی، مفسد سەر ئەرز” لە ژیان بێ بەش کرد.

ئەم تێگەیشتنە فێربوونی زمانی کوردی و کوردبوون بە “تهدید” دژ بە کیانی خۆی دەزانێ. گەر منداڵی کورد داوای مافی خۆی بکات، خۆشەویستی بۆ دار و شاخ و بەردی وڵاتەکەی بنوێنێ، حکوومەت و دەزگاکانی ئەمنیەتی و سیخوری و داد، بە “تهدید” دژ بە خۆیان وەری دەگرن و لە کاتالۆگی ئەواندا منداڵی کورد ئەو کاتە ئازیز دەبێت، کەخۆشەویستی و داوا لە خۆیدا بکوژێ و خۆی لەوان و زمان و مێژوو و کیانیاندا ببینێتەوە!

سیاسەتی حکوومەتی ئیسلامی لە سەرەتا هەتا بەمڕۆ، تواندنەوەی فیزیکی و گۆڕینی ناسنامە و پەروەردەکردن و بە ئێرانیکردنی کورد لە کوردستان بووە. بە بۆمباران، وێرانکردن، ڕاونان، چۆڵکردنی گوندەکان، کووشتن، مەحروومکردن دەستیان پێکرد و لە هەمان کات بەشێکی بەرچاو لە خەڵکی کوردیان بۆ لای خۆیان ڕاکێشا و لە ژێر سایەی خۆیاندا پەروەردە و پەروار کران. ئەو کەسانە و منداڵ و نەوەکانیان، لە درێژەدا بوون بە دەست و چاو و گوێ و تەنانەت سەری حکوومەت لە کوردستان و ناو سیستەم. بەشێکی زۆر لەو کەسانە دەور و ڕۆڵی خۆیان لە هەموو ئاست و لە هەر بوارێکدا دەگێڕن و لە ناو و دەرەوەی حکوومەت کورسی و شوێنی خۆیان هەیە. هەندێک لەوانە وەک سەردەمی ڕەزاشا دەوری تئۆریسین دەگێڕن و لە هەمان کات بە شارەزایی تەواو کاری ڕێکخستن ئەنجام دەدەن، ئەم کەسانە لە ناو کورد لە دێرزەمانەوە لە بەرگی جیاوازدا هەبوون، جار ناسراون و جار نەناسراو ماونەتەوە!

لە تئۆری، تێگەیشتن، سیاسەت و بەرنامەی حکوومەتی ئیسلامی-دا، ئاوەدانکردنەوەی کوردستان، گەشەساندن و گەشپێدان، پێشکەوتنی خەڵک و وکۆمەڵگا و هەر وەها بە ڕەسمی ناسینی نەتەوەیەک بە ناوی کورد،

جێگای نەبێتەوە و بە پێی هەموو بەڵگەکان، بەرنامەڕێژی، ئامار و کردەوەیان، کۆلێکتیوێک بە ناوی کوردستان کە چەند"ئوستان" لە خۆ دەگرێ، بە عەمد و بە پێی پلان ڕەسمییەتی نەبووە. دەیان نموونە هەیە کە بودجە، پرۆژە بە ناوی ئوستانەکانی کوردنشین وەرگیراوە و لە دەرەوەی کوردستان جێبەجێ کراوە. بوودجەی ساڵانە و پەنجساڵانەی هەموو ئوستانەکانی کوردنشین لە هیچ بوارێکی سەنعەتی، کۆمەڵایەتی، ئامووزشی، فەرهەنگی، هونەریی، عومرانی، بنیاتنان، ئابووریی، لە گەڵ ئوستانگەلی وەک ئیسفەهان، فارس، خوراسان، تاران، ئازەربایجانی ڕۆژهەڵات بەراوەرد ناکرێ. گەلێک لەو پرۆژانەی کە لە بواری فەرهەنگ، زمان، هونەر لە لایەن موستەشارەکانی هەماهەنگی حکوومەت لە کوردستان بە ناوی نوێنەر، ئوستاندار و فەرماندار و شاردار و شوڕا و رییسی فڵان شوێن و فڵانە ناوەند و شیرکەت و دامودەزگا و تاکە کەس لە ماوەی چل و یەکساڵ پروپاگەندەیان بۆ کراوە، یان هیچکات تەواو نەبوون، یان هەر لە سەرەتاوە پرۆژەکە لە سەر کاغەز بووە، وێنەی لەو چەشنە لە نێوان زانستگای کوردستان و ئوستانداری کوردستان لە ساڵانی پێشوو هەبووە، هەروەها زانستگاکانی شارەکانی کوردنشینی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان و ئیلام تێکەڵ مامەڵاتی لەو چەشنە بوون.

حکوومەتی ئیسلامی سەرجەم دەزگای تەبلیغاتی، مەدیا، سیستەمی"ئاموزش و پەرورش"، ئیرشاد و سەرجام دامودەزگای نیزامی و ئەمنییەتی خۆی بۆ کۆنترۆڵی مێشک و زمان و بەلاڕێدابردن و چەواشەکاری مرۆڤی کورد بەکارهێناوە. شانۆ، سینەما، مەدیا، کتێب، ڕۆژنامە، گۆڤار، ڕادیۆ، تەلەویزیۆن و هەرچی هەیە لە ژێر کۆنترۆڵ دایە و هونەرمەند، نووسەر، فەرهەنگساز، پسپۆڕی ئەم بوار و ئەو بوار خۆیان ڕاهێناوە، کە چۆن بنووسن، چۆن قسە بکەن، چۆن بەرهەمی هونەریان بە پێی نۆڕمەکانی دەزگاکانی کۆنترۆڵ و سانسەر و ناوەندەکانی ئەمنییەتی جێبەجێ بکەن! لە جیاتی گۆڕینی بارودۆخ، بەرهەم و کەسەکان گۆڕدراون!

لە وڵاتێکدا کە بەرهەمی فیلم، شانۆ، کتێبی هاوەردە لە دەرەوە، دوور لە هەر پڕەنسیپک تێک دەدرێ، دەبێ چۆن مامەڵە لە گەڵ زمانی نەتەوەیەکی وەک کورد بکرێ، کە سەرجەم حکوومەت و دەزگاکانی لە خۆیانی نازانن و بەردەوام دژ بە هەموو پێکاتەکانی بوون و پلان و بەرنامەیان له دژی دارشتووه.

زمان کە سەرەکیترین سیمای کەسایەتی کەسەکانە، لە دێرزەمانەوە ڕووبەڕووی تەنگ و چەڵەمە بووە و بە حکوومەتی ئیسلامی دەستی پێنەکراوە، بەڵام لە حکوومەتی ئەواندا سەرەڕای ئیزنی چاپی کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامە، بەردەوام ناوچەیی مامەڵەی لە گەڵ کراوە، ئەوەش

هەمان سیاستە کە لە حکوومەتی پەهلەویی بۆ حکوومەتی ئیسلامی بەجێ ماوە. زمانی کوردی تەنیا له بازنه‌ی جوغرافیای ژێر دەستەڵاتی حکوومەتی ئیسلامی گردوکۆ ناکرێ و به چه‌ند که‌س له ژێر چاوه‌دێریی دەزگای ئه‌منیه‌تی حکوومه‌تی ئیسلامی “چاکه” به خۆیه‌وه نابینێ. زمانی ٥٠ میلیۆن کورد له کۆڕێکی چه‌ند که‌سیدا جامه‌ی ستاندارد ناکرێته به‌ری. ئەوەی حکوومەتی ئیسلامی و حکوومه‌ته‌کانی به‌ر له‌وان بە سەر زمانی کوردیان هێنا، ئیسلام و عەڕەب بە سەر زمانی فارسیان هێنا و ٢٠٠ ساڵ نەیانهێشت زمان و پێنووسیان بە فارسی بگەڕێ، ئەوان دەبوو دەرس لەو مێژووە و مێژووی خۆیان وه‌رگرن. کارەساتێ کە ئیسلام و عەڕەب بەسەر ئەوانی هێنا، ئەوان بە سەر کورد و ئەوانی تریان هێنا!

ئه‌و ترس وه‌حشه‌ته‌ی بۆ خهڵکیان ساز کردووه، ترس و وه‌حشه‌تی ناوخۆیانه که ده‌ریده‌خه‌ن و هێدی هێدی لێیان ده‌بێت به کابووس. سهڵاله‌ی به‌ر له ئەوانیش تووشی ئه‌و کابووسه هاتن، ئه‌وان ڕۆیشتوون و مناڵی کورد به‌رده‌وام زۆرتر له جاری جاران به زمانی کوردی ده‌نووسن و ده‌خوێنن. ئه‌مجاره ڕۆڵه‌ی کورد به پێنووسه‌کانیان لە گەڵیان ڕووبەڕوو دەبن. ئه‌وانه‌ش که له ئێوه ده‌ترسن و ده‌نگ ههڵنابڕن و داوای مافی خۆیان ناکه‌ن و خۆیان کلا ڕاده‌گرن، هه‌ر وه‌ک ئێوه‌ن، ته‌وفیریان نییه.

مناڵانی کورد، پێویستیان به‌و مامۆستایانه نییه، که دامود‌ه‌زگاکانی ئێوه، بڕوانامه‌یان پێده‌به‌خشن. دەرسوێژانی زمانی کوردی بڕوانامه له ده‌زگاکانی ئەمنیەتی، نیزامی، ئیدئۆلۆژیک، سیخوڕیی وه‌رناگرن! دەزگاکانی ئەمنیەتی، سیاسی، ئیدئۆلۆژیک سەڵاحیەتی زانستییان نییە، ستاندارد بۆ زمانی کوردی دیاریی بکەن. مەشرووعیەت لە لای دەزگاکانی حکوومەتی ئیسلامی نییە! هەر کات زانستگای سەربەخۆ، پشت ئەستوور بە زانست، دوور لە ئیدئۆلۆژی- دەزگاکانی ئەمنیەتی- نیزامی- سیخوڕیی، سیاسی دامەزرا، دەرسوێژ، بە مەیلەوە پشت بە زانستی زانستگاکان ئەبەستن.

ناوه‌نده‌کانی فه‌رهه‌نگی و ده‌رسوێژه‌کانی زمانی کوردی تاوانبار نیین، ئێوه تاوانبارن که قانوونی ده‌ستنووسی خۆتان ژێرپێ ناوە و ئه‌رکی ئێوه که‌وتۆته ئه‌ستۆی ئه‌و که‌س و ناوه‌ندانه که کاری نه‌که‌رده‌ی ئێوه ده‌که‌ن. زانستگا و وه‌زارتخانه‌کانی ئێوه تاوانبارن که به ئه‌رکی خۆیان ههڵناستن و به‌رد ده‌خه‌نه سه‌ر ڕێگای ئه‌و که‌س و ناوه‌ندانه که کاری نه‌کرده‌ی ئێوه ده‌که‌ن. دامود‌ه‌زگاکانی ئه‌منیه‌تی و نیزامی و سیخوڕیی و ئیدئۆلۆژیک و ئایینی ئێوه تاوانبارن که هه‌ر جولەیەکی مرۆڤی کورد له کۆڵبه‌ره‌وه هه‌تا ده‌رسوێژی زمان، گۆرانیبێژ، نووسه‌ر،شاعیر، پەیکەرساز، کارمه‌ند بە چاوی ئه‌منیه‌تی سه‌یر ده‌که‌ن و

کوردستانتان کردۆتە پادگان و مۆڵگەی شەڕخوازی خۆتان. ئێوە تاوانبارن کە هەر کەس جگە لە خۆتان بە تاوانبار دەزانن. ئێوەن کە فەزای ئەو وڵاتەتان کردۆتە ئەمنیەتی و لە هەر سووچێک دەستەی گشتاپۆتان بەڕێوەیە.
بەشکم لە زمانی ئەم نووسینە، کە زمانی کوردییە، تێبگەن!

برایم فەڕشی
ئاگۆستی 2020

خۆزگەی زیخ شیعر .. جەلال عەبدوڵا ساڵح

زۆر جار ویستوومە شیعر نەنووسم بەڵام کاتێک شەو گازی لێگرتووم
پەنام بردۆتەوە
بۆ لای ئەمە دەلالەتی ڕاستگۆی شاعیرێ لە گەڵ وشە و دنیایی نوسین،
نهێنیێکە لەوەدایە
من بە پێی مامەڵەم و ناسیاوەم لە گەڵ دەقی شیعریدا بۆ ماوەی
٤٠ساڵ کەچی هێشتا
نایناسم هەر جارەی بە جۆرێک خۆیم پیشان ئەدات، جوانی شیعر
لەودایە سنووری
نیشتمان و جیهان تێدەپەڕێنێت.

شیعر دەکرێت مەرگی کۆرپەیەک بێت پێش لەدایک وونی یان شۆڕشێک بێت
دژی شتێ
ناشیرینییەکانی ژیان، دەکرێت تەماشاکردنی تەرمی غوربەت بێت لەسەر
تەختەشۆری
مەنفا، یان خۆزگەیەک بێت بۆ دەنکێک “زیخ” کاتێک مرۆق هەشمەندانە
هەست دەکات
بووەتە کاڵا.

خۆزگەی زیخ

شیعر {جەلال عەبدوڵا ساڵح}
تۆرۆنتۆ_ کەنەدا

١

ئەگەر
لە “ماڵ”ی ئاوەدانی
دەنکێک “زیخ ” دەبووم
‘پیاو’ێک
وەک سێبەری ‘برا’کەم
بە “تفەنگ’ی تۆڵەوە
دووام نەدەکەوت
جانتاکەم پڕنەدەبوو
لە ‘قالۆنچە’ی ‘غەریب’ی
ڕۆژی دەجار
ل□ بەردەم
‘گوڵ’ی ‘ژن’ێکدا
نەدەنووشتامەوە
بۆ تۆزێک پێکەنین
بۆ مشتێک دڵنەوایی

٢

ئەگەر “چەو”ێکی
ڕەنگ خۆڵەمێشی دەبووم
هەموو ڕۆژێک
خەمی باخچەم نەدەبوو
نەمدەوت:
ڕێحانە
بۆ بۆنی ناخۆشە؟
بە شەو بۆ تریفە”
میوانی دێبەرە؟
بۆ د□ بێت
بە پەیژەی “مەنفا”دا
سەرکەوم
تا ق□ پێک
لە سێوی
“ئادەم”ی
شەڕ بگرم

٣

ئەگەر” زیخ”ی

ناو باوەشی
چەمێک دەبووم
نەمدەناسی
“تفەنگ”ی مەرگی کۆترەکان
نەدەبوومە هاوبەشی
“جەنگ”ی
“مر□ق”□ گ□شتخۆرەکان
کۆڵان بە کۆڵان
‘سەگ’ی حیزب
دوام نەدەکەوت
بۆنی نەدەکردم
لە بەردم کەلاوەی ژیان دا
“ڕێو”ی
مەزهەب
٤
ئەگەر
لە کەناری چەمێک
دەنکێک زیخ دەبووم
“ئاین”ی
بۆ دیاری نەدەکردم
“باوک”م
نووشتە”ی ” فێ”ی
هەڵنەدەواسی
بە شانی تەمەنم دا
“دایک”م
نەیدەیخستمە گۆڕەوە
“دەست”ی جەلادی باڵندە
نەدەگریام
بەلای باخی سووتاوی
گوندەکەم و
درەختی مێژووی
‘شەهید’ەوە
هەڵمنەدەمژی
ژەهری “شار”ی باپیرم
ل□ بەرچاوم دا
سەریان نەدەبڕی
بە شمشێری ئایەت

تاوسی
" زەردەشت"م
٥
ئەگەر دەنکێک "زیخ"ی
ئەسمەر بووما یە
لەسەر پشتی گەڵا یەک
قاقا پێدەکەنیم
بە پشتی کووڕی
"با"ی ڕێکەوت
مژدەی ژیانەوەی ئاوی
بۆ دەهێنام
باران
کراسی ئاسوودەیم
لەبەر دەکرد
لەگەڵ گۆرانی هەتاو
دەچووم بۆ شایی
چەو و لم
٦
ئەگەر "زیخ"ی
ناو "تاق"ی
کەنارێک دەبووم
نە هێزی کارم دەناسی
نە حەپەحەپی
خاوەن گارگە
نە هۆشمەندیم
دەبەخشی بە پارە
نە دەبوومە هاوڕێی
"سەگ"ی مەنفا
چارەنووسم نەدەبووە
کەفی دەمی سەگێ
کاتێک
لە خاوەنەکەی دەوەڕێ
٧
ئاخ ئەگەر "زیخ"ی
ناو 'حەوز'ی باخ دەبووم
نە چاوی
پڕ لە فرمێسک و

نە برینی پشتی
‘دەڵ’ێکم دەبینی
نە گوێم لە ‘مڵچەمڵچ’ی
‘دەم’ی تووتەڵەکانی دەبوو
نە پێیان دەوتم:
باخەوان
بارووت دەخاتە
ناو میوەوە
دەرخواردی
‘ورچ ‘ی
دووگیانی ئەدات
٨
ئەگەر “زیخ” ی
ناو “دڵ”ی
دەریا دەبووم
ئەوکاتە
دایکم
کتێبی گەڵای
بەرزنەدەکردەوە لێم
لەزەت لە میووەی
باخ نەبینم
براکانم
نەیاندەخستمە
سەر پشتی ‘با’ی ڕۆژگار
لە تەنەکەی “درۆ” یان نەئەدا
لە ناو شاری گەمژەیی دا
مناڵەکانی عەشیرەتم
نیشتمانیان ‘نەدەفرۆشت’
بە پێکەنینێکی
” گەمژانە”ی
ئاخوون
“هاوڕێ”کانم
لە گەڕەکی بیرەوەری دا
نەدەگریان
بەدوای تەرمی غەریبیم دا
٩
ئەگەر “زیخ”ی

ناو دڵی ئۆقیانووس دەبووم
ئەوکاتانەی بێتاقەتی
گێوجی دەکردم
دەستم دەکردە ملی
“لم”ی هاوڕێم
ئێواران کاتێک شنەبا
ماچی باڵندەکانی دەکرد
سەردانی
‘کچ’ی ‘چەو’م دەکرد
هەواڵی
باڵی شکاوی
شەپۆلم
لێدەپرسی
دەچووم بۆ گەڕەکی قەوزە
گەڵم دەگرت
لە گۆرانی بۆق
یاریم بە “سمۆل”ی
مەشوولە دەکرد
خەم هەڵئەدایە
سەر پشتی کیسەڵی پیر
لەم کەنارەوە دەیبردم
بۆ ئەوبەری قەراغ چەم
لەسەر برۆی قرژاڵ
دادەنیشم
تا بمگەیەنێتە
بنی ئۆقیانووس
بۆ ئەوەی تەماشای
شایی
“کیسەڵ” ی پیر بکەم
دەچووم بۆ ئاهەنگی ماسی
هەڵدەپەڕیم
لەگەڵ قرژاڵی حەوت سەر
بە “حووت”م دەوت:
بمهاڕێ
قووتم بدە
تۆ لە مرۆق جوانتریت
“چەک” ت نییە بمکوژیت!

ژمارە ٦ ی ڕۆژنامەی ڕەوت

[بۆ خوێندنەوەی ژمارە ٦ی ڕۆژنامەی ڕەوت ... کلیکی ئێرە بکەن ...]

لوبنان دوای تەقینەوە گەورەکەی بەیرووت ... محمد باپیر

دوای تەقینەوە گەورەکە، تەمەتبارکردنی وڵاتان و حیزبەکانی لەکۆتەوە، بەتایبەت تەمەتبارکردنی حیزبوڵڵا لە لایەن بەشێکی زۆری هاووڵاتیاتی بەیرووت، کە فرە ئاینن، هاوکات شەش وڵاتی عەرەبی داوایانکرد کە گەمارۆی چەک لەسەر ئیران توندتر بکرێت.
دواجار خەڵکی لوبنان خۆپیشاندیان ئەنجمدا و سەرۆک وەزیران دەستی لە کار کێشایەوە.
قسەی گەورەکە ئەوەیە، ئایا فەڕەنسا هەڵوەست و خەمخۆریەکەی بە لوبنان و هاووڵاتیانی لوبنان چی دەبێت، کە لە هەمان ڕۆژ نیگەرانی خۆی ڕاگەیاند، لوبنان کە پێشتر لەژێر دەستی فەڕەنسابوو، لەدوای خۆی کاریگەری و کەلتورێکی لەدوایخۆی بەجێ هێشتبوو، کە بەیروت پایتەختی پێکەوە ژیان و نەش و نمای پێشکەوتنی گەشتیاری و پەروەردە و خوێندنبەت، هاوکات گەلی عەرەبی هاوسۆزی و دڵخۆشی زۆریان بە بەیروت هەیە، ئەو بەیروتەی ڕەنگ و ڕیشەی لەناو نوسەر و ئەدیب و فیکرزانەکان و هونەرمەندانی عەرەبی و جیهانیدا داکوتاوە. بۆیە بەیرووت گرینگە و قوربانیەکان و وەرانکاریەکانیشی بەهەمان شێوە گرنگن، بەڵام بەهۆکاری جوگرافی ونزیکی لەگەڵ ئیسرائیل و سوریا و ئیران کاریگەریەکی نەرێنی خراپی لەسەرە، لە دەربارەی دەست تێوەردانی وڵاتان گواستنەوەی چەک و پلانگێڕی، هەربۆیە دورخستنەوەی دەستی ئێران و وڵاتان لە مەسەلەی لوبنان

گەورەترین هاوکارییە بە گەلی لوبنان کە بەبێ مەترسی بژیتن، چارەسەری سیاسی بریتییە فڕێدانی چەکی لەلایان حیزبوئەڵڵا و گروپە توندڕەوەکان، هاوکات باشترکردنی گوزەرانی خەڵکی لوبنانە کە ماوەیەکی زۆرە خۆپیشاندانی بەردەوامیان هەیە.
گەلی لوبنان و پایتەخت کە بەیروتە، وشیارییەکی زۆر باشیان هەیە لە هەموو ڕویەکەوە ئەوەش پەیوەندی بە گەشتیاری و تێکەڵاوەتی ئاینەکان و کەلتورەکانە، ئەوەش خاڵێکی گرنگە کە دوبارە لوبنان خۆی ڕزگاربکات لەدەست کۆمەڵێک فاکتەری نەرێنی کە ژیانی هاوڵاتیان لەمەترسیدابێت، ئەو وەشیارە لە بچوکترین شتبوو کە شاریان پیس ببوو لەبەر پاشماوەکان خۆپیشاندانیانکرد، یاخود کاتێک لە پڕۆگرامی خوێندن گۆرانیبێژ (فەیرۆز) لە پڕۆگرامی خوێندن هیندرایە دەرەوە، ئەوا خۆپیشاندان و ناڕەزایی هەبوو، ئێستاشی لەگەڵبێت بەیرووت تێکۆشانی بۆ ئازادی و تاک سەروەری و ڕەتکردنەوەی دەستبەسەری بەردەوامە.
دەکرێت بە هاوکاری فەڕەنسا و وەشیاری خەڵکی بەیرووت و کۆمەڵێک خۆمخۆری وڵاتانی عەرەبی، لوبنان لەناو کۆمەڵێک قەیرانی ترس و تۆقینەوە و دەستبەسەرداگرتنی لەلایان هەندێک گرووپی لاساری بەکرێگیراو ڕزگار بکرێت و لوبنان بگەڕێتەوە بۆ [illegible]وەک، بەڵام ئەو پارچانەی لوبنان کە دابەش بوونە بەسەر کۆمەڵێک لایەن و کەس دووبارە پاکبکرێنەوە، کە ئەوەش پەیوستی بە بەژداریکردنی نەتەوە یەکگرتوەکان و خەڵکی ڕەسەن و ڕۆشەنبیری لوبنان دەکرێت.

محمد باپیر چاودێری سیاسی

پرسیارکردن و ماهییەتی پرسیار لە کورتە چیرۆکی "نەنکم (کەتان)"ی جەلال

قادردا…عەبـــــدوڵا ســـــلێمان (مەشخەڵ)

دەق و لێکۆڵینەوە

دەقی چیرۆکەکە

نەنکم (کەتان)

لەسەرەتای ساڵانی حەفتەکان منداڵێکی بچکۆلانە بووم، لەگەڵ براو خوشکەکانم لە خانوویەکی بە خشت دروستکراو لە گەڕەکێکی هەژارنشینی پڕ لە قوڕوچلپاو دەژیاین . نەنکم (کەتان)ش کارەکەری ماڵە دەومەڵەکانی دەکرد، بە تەنەکە و خشت وکەرتە بلۆک ژوورێکی لە گۆشەیەکی خانوەکەمان دروست کردبوو.
لە سەردەمی منداڵیم بە پرسیارکردن هەموو کەسێکم بێزار دەکرد ، لەبیرمە نەنکم لە گیرفانی سەڵتەکەی شیرینیەکی دەردەکرد و پێیدەدام ، دەیگوت : دەمت داخە چیتر پرسیار مەکە.
وەک لەبیرم بێت پرسیارەکانم دەربارەی ماڵە دەوڵەمەندەکان بوو .
دەمگوت : دەبێ ڕەنگیان چۆن بێت و منداڵەکانیان بەچی یاری کەن ؟
هەمیش□ خ□یا□□م لای ئەوە بوو ڕۆژێک لە ڕۆژان نەنکم لەگەڵ خۆی بمبات ، بۆ ئەوەی لە نزیکەوە بۆنی چێشتی ناو مەنجەڵ کەم.
هەموو بەیانیانێک بەدوای نەنکم (کەتان) ڕامدەکرد و دەگریام ، دەمگوت بمبە لەگەڵ خۆت. تا ڕۆژێکیان دڵی نەرمبوو پێکەوە سواری (تێمسەکانی) شار بووین، چووین بۆ گەڕەکی (عەرەفە) کە کەوتۆتە قەراخ بیرە نەوتەکانی شارەکەم .
نەنکم ژنێکی قەڵە و بەخۆ بوو کاتێ ڕێی دەکرد ئەژنۆکانی ئازاریدەدا ، من ل□ بەردەمی هەڵبەزهەڵبەز ڕامدەکرد و دەمڕوانییە ئەو لقە دارانی کە سێو و پرتەقاڵەکانیان بەسەر دیواری دەرەوەی ماڵەکان شۆڕ ببوونەوە.
وتم : نەنە ئێرە بەهەشتە ؟

- ئەی پێنەگەی …پێمنەگوتی چیتر پرسیار مەکە!
- نەنە دایکم پێیگوتم بەهەشت پڕ لە سێو و پرتەقاڵە!

نەنکم وەڵامی نەدامەوە ..بەس من و براکانم ئەو خواردنانەی نەنکم بۆ مانی دەهێنایەوە ناومان نابوو (خواردنەکانی بەهەشت) ..چونکە لەماڵی ئێمە بە مانگیش بۆنی گۆشتمان نە

دەکرد، بە ساڵیش جل و بەرگی جوانمان نەدەپۆشی. جەژن بەجەژن باوکم لە توانای بوو پارە کۆ بکاتەوە و کراسێکی نوێ بۆ برا و خوشکەکانم بکڕێ. من نەگبەت بووم هەرچی کراسی برا گەورەکەم هەبوو بۆیان هەڵدەگرتم و دەبوایە ل□ بەری بکەم. خوا خێری نەنکم (کەتان) بنووسێ جار جار کراسی ڕەنگینی بۆ دەهێنام .

ل□ بەردەم دەرگا یەکی مەزن ڕاوەستاین نەنکم شارەزا بوو دەستی بە دوگمەیەکەوە نا دەرگا کرایەوە. یەکەم جارمبوو چاوم بە حەوشە و باخچەیەکی وا فراوان بۆن خۆش بکەوێت. چوار ئەوەندەی ماڵی ئێمە دەبوو وتم : نەنە بۆ دەرگاکەیان ئەوەندە گەورەیە ؟ وتی : کوڕم ئەوە ئۆتۆمبیلی پێ دێتە ژوورێ !

لە باخچەکەیان جۆلانەیەک دانرابوو ب□ پەلە ڕامکرد تا سواری جۆلانەکە بم کەچی پێم لە فریزی باخچەکە خزا و بەسەردەم کەوتم . خەریک بوو بگریم، کاتێ نەنکم بینی پەشیمان بوومەوە گوتم گەر بێزاری کەم جارێکیتر نامهێنێتەوە بۆ ئەم بەهەشتە !

نەنکم وتی : کوڕم پەڵە مەکە ئێمە تا ئێوارە لێرەین .

ئێمە تەنیا □□زانی جەژن دەچووین بۆ سەیران و سواری جۆلانە دارینەکان دەبووین، کەچی لەم ماڵە هەموو ڕۆژێک سەیرانە. بۆیە گوتم ئەگەر بگەڕێمەوە ماڵ بەدایکم دەڵێم با فێرە نوێژم بکات بەڵکو خوا ئێمەش بنێرێ بۆ بەهەشت. بەو خەیاڵەش نەوەستام دەمگوت منداڵانی گەڕەکیش فێرە نوێژ دەکەم تا ئەوانش کۆشکێکیان هەبێت و تێربن لە خواردن و میوە خۆشەکانی بەهەشت !.

نەنکم بینی دەستی کرد بە گیرفانی سەڵتەکەی و کلیلێکی بچکۆلانەی زەردی دەرهنا و دەرگای ژووری ماڵەکەی کردەوە و چووە ژوور ..منیش جۆلانەکەم بەجێهێشت و بەدوای نەنکم خۆم کرد بە ژوورا .

ناو ماڵەکە هۆلێکی فراوانی لێبوو، لەناوەڕاستیدا مێزێکی دار ساجی درێژ و پان، شەش کورسی بەدەور دانرابوو. بە نەنکم وت : نەنە ئەم ماڵە لێرە دادەنیشن و نان دەخۆن و دەنوون؟

وتی : نا کوڕم ، لێرە نان دەخۆن ، ژووری نوستنیان جیایە!.

لە ژێر پەنجەرەی چێشتخانەکە مەخسەلەیەکم بینی چەند پەرداخێکی شووشەیی گوڵداری لەسەر بوو . نەنکم دەستیکرد بە شۆرینی پەرداخەکان ، منیش لە پەنجەرەکەوە دەمتوانی کەپرێک ببینم بە بۆڵە ترێ داپۆشرابوو ، مێزوکورسی قەفەز داری لە

ژێرا بوو .
لە بیرمە دایکم دەچوو بۆ ناو زەڵکاو قامیش□□کانی دەم خاسە
هەرچی لقە قامیش و حەیزەران هەیە کۆی دەکردەوە. پاشان بە
پەنجەکانی پێی دەیچنی و حەسیری لێ دروستدەکرد و لەسەری
دادەنشتین، سەبەتەیەکشی دروستدەکرد بۆ نانە ڕەق .
نەنکم دەرگای دۆلابێکی کردەوە پڕ بوو لە میوە و شەربەت.
ئنجا دۆلکەیەک ئاوی ساردی دەرھێنا و پەرداخێ ئاوی ساردی
خواردەوە ..نیوەی پەرداخەکەی پڕ لە ئاو کرد و دایە دەستم .
منیش ئاوەکەم خواردەوە بەڵام پەرداخەکە بۆنێکی سەیری لێوە
دەهات .
ئێمە لە ماڵی خۆمان بە جامی فافۆن ئاومان دەخواردەوە. لە
جیاتی دۆلکە شەربەیەکمان ه□ بوو!.
بە نەنکم وت : نەنە ئەم دۆلابە سپییە چییە ؟
▪ : کوڕم ئەمە سەلاجەیە ، شت بە ساردی ڕادەگرێ!
ئێمەش لە ماڵەوە لە ژێر نەردەوانەکەمان کوپەیەکمان هەبوو
ئاوی بە فێنکی ڕادەگرت!.
ئنجا نەنکم هەڕەشەی لێکردم وتی : نابێت دەست لە هیچ شتێ
بدەیت ..چیت ویست داوا لە من دەکەی. ئەگەر عاقڵبیت دوو
چوکلێتت دەدەمێ .
دڵی خۆشکردم ..بەچوکلێتێک دەممی شیرین کرد .
ژوور بە ژوور منی لەگەڵ خۆی گردا ..ژووری خەوی منداڵەکان
پڕ لە بوکەلانە و جۆرەها یاری بوو.
▪ : نەنە من تا ئێوارە لەم ژوورە یاری دەکەم و نایەمە دەرێ .
▪ : نا کوڕم نابێت تۆ دەست لەو یارییانە بدەیت. ئەمانە
هەمووی یاری کوڕە گەورەکەیانە ، دایکی بۆ یادگاری بۆی
هەڵگرتوون .
بە دیواری ژوورەکە وێنەی منداڵێکم بینی وتم : ئەوە نییە
نەنە منداڵیان هەیە .
نەنکم وتی : نا کوڕم ئەوە وێنەی منداڵییەتی ..ئێستا ئەم
کوڕەیان گەورە بووە .
▪ : ئەی نەنە بۆ ئێمە هیچ وێنەیەکمان نییە لە ماڵەوە.
▪ : نەمگوت چیتر پرسیار مەکە!
لە بیرمچوو بەڵێنم دابوو لەم گەشتەم دەمم داخەم. ئاخر چۆن
دەکرێت ئەم شتە سەیروسەمەرانە ببینم و پرسیارنەکەم !.
وێنەکە وەک لەزگە بە قەد دارێکەوە نووسـا بـوو، کـوڕەکە
فانیلەیەکی شینی خەت سپی لەبەردابوو . هاتە یادم هەمان
کراس بوو براکەم لەبەری کردبوو بۆ ڕۆژی جەژن . پێکەنیم ..

بۆم ئاشکرا بوو کە براکەشم کۆنە کراسی ماڵە د□و□م□ندەکان لەبەر دەکات .
لە ژوورەکانیتر کۆمەڵێ وێنەی ئەندامانی خێزانەکە هەڵواسرابوو ..یەک وێنە سەرنجی زۆر ڕاکێشام پیاوێک بە دەرپێ قوندەیەکەوە دەستی بەرز کردبووەوە ،لاموابێ خاوەن ماڵەکە بوو. لە نەنکم پرسی : توخوا نەنە بێزار مەبە ..پێمبڵێ ئەم پیاوە لە خوا دە پاڕێتەوە .
نەنکم وتی : نا کوڕم ..ئەوە مەلەوانی دەکات ..نابینی دەیەوێ زەرگ بهاوێتە ناو حەوزی ئاوەکەوە !.
بۆم ڕوونبووەوە هەموو لێکدانەوەکانم هەڵەن ، چونکە من لەو ڕۆژەوەی چاوم کردووەتەوە باوکم بینیوە دەست بەرز دەکاتەوە و لە خوا دەپاڕێتەوە !.
چوومە نهۆمی خوارەوە لە ژووری دانیشتن تەلەفزیۆنێکی شاشە گەورە دانرابوو . ئێمە نەک لە ماڵ بەڵکو لە گەڕەکش کەس تەلەفزیۆنی نەبوو ، دەچووین بۆ چایخانەکان سەیری تەلەفزیۆنمان دەکرد .
لە پشتی تەلەفزیۆنەکە پەنجەرەیکی شەش چاوەی لێبوو . □وانیمە دەرەوە حەوشە و باخچەیەکیترم بینی کەوتبووە پشتی ماڵەکەوە ، ڕامکردە لای نەنکم وتم : نەنە بچمە باخچەکەی پشتەوە ؟
نەنکم وتی : دەرگای پشتەوەم لەترسی تۆ داخستووە نا بێت بچیتە ئەو پشتە !
▪ : بۆ ؟
وتی : لەبەرئەوەی حەوزی مەلاوانەکە لەوێیە، تۆش مەلەوانی نیت و دەخنکێی!
ڕامکردە ژوورەکانی سەرەوە لە پەنجەرەیەکەوە سەیری حەوشەی پشتەوە م کرد، حەوزی مەلەوانەکە بە درەخت داپۆشرابوو ئاوەکەی نەرمە شەپۆڵێکی دەدا چەند گەڵا و شەکرە سێوو پرتەقاڵێکش وەک بەلەم بە قەراخ ئاوەکەوە لەنگەریان گرتبوو و دەلەرینەوە .
تا قەدەرێ بە دیار پەنجەرەکەوە وەستام، خەونم بە مەلە کردنی ناو حەوزەکەوە دەبینی .
لە ناکاو بۆنی خواردنێکی خۆش بەر لوتم کەوت ، خێرا دەرپەڕیم بەرەو چێشتخانەکە، بە تەقلە لێدان لەسەر نەردمانەکە کەوتمە خوارەوە. دەست وپێم ژان گرتی لە ترسی نەنکم فزەم نەکرد. وەک پشیلە بە ئاسپایی لە بۆنەکە نزیک بوومەوە .

نەنکم دیار نەبوو، منیش بۆم نەبوو دەست لە هیچ بدەم ..لە
هۆڵی دانیشتنەکە نەنکم بینی ڕووی لە قیبلە کردووە لەسەر
هەمان بەرماڵ نوێژی دایکم، نوێژ دەکات ..دانیشتم تا لە
نوێژ کردن بووەوە ..هەر کە ئاوڕی دایەوە وتم : نەنە ئەی
ئەم ماڵە بەرماڵ نوێژیان نییە ؟
وتی : نا کوڕم کەس لەم ماڵە نوێژ ناکات !
لە دڵی خۆمدا وتم : کەواتە لە سەر ئەم زەوییەش خوا بەهەشتێکی داناوە بەس ئێمە تا ئێستا نەماندۆزیوەتەوە ..ئەگەر بگەڕێمەوە گەڕەک بە هاوڕێکانم دەلێم وەرن با بگوازییەنەوە بۆ گەڕەکەکانی بەهەشت ، چیمان داوە لەم گەڕەکە پڕ لە قوڕوچلپاوە .
چوومە چێشتخانەکە لەسەر کورسییەک دانیشتم ..نەنکم وتی : چاو برسی ..(قاپێک پڕ لە برنج و قەیسی بۆ دانام). دەبخۆ!
نانەکەم لەسەرخۆ دەخوارد بێ ترس لە براو خوشکەکانم ، چونکە هەمووجارێک نەنکم چێشتی بهـێنایەوە براکانم خەدریان لێمدەکرد بەشێکی کەمیان بۆ دادەنام ..ئێستا بە ئارەزووی خۆم وەک کوڕی پاشا دانیشتووم و نان دەخۆم .
نەنکم وتی : خێراکە کوڕم ئێستا خاوەن ماڵ دەگەڕێتەوە .
نانەکەم تەواو کرد نەنکم دەستی خستە ناو قووتییەکەوە چوکلاتێکی دامێ، وتی : بگرە ئەم شیرینیی□ش لەبەرئەوەی عاقڵ بوویت ..ئەگەر ئەوانش هاتنەوە هێمن بەو لە شوێن خۆت نەجوولێ و تا پرسیارت لێنەکەن ، دەنگ دەرنەکەیت!.
گوتم : بەسەر چاو نەنە گیان .
دەنگی گڕەی ئۆتۆمبیلەکە هات، دەرگای حەوشە کرایەوە ئۆتۆمبیلێکی ڕەشی ز□ بەلاح هاتە ژوور ڕوخساری ژن و مێردێک بە دیار کەوت .
سەرەتا زۆر ترسام ..سڵاویان کرد و ژنەکە نزیکم بوەوە لە باوەشی کردم و وتی : تۆ گۆرانی یا سۆرانی؟
منیش لەشەرما وەڵامیم نەدایەوە .
نەنکم وتی : ئەمەیان گۆرانە ..سۆران لەم گەورەترە و دەچێتە خوێندن .
ژنەکە دەستی کردە ناو قووتوە چوکلاتەکە ویستی چوکلێتیکم بداتێ نەنکم وتی : شیرینی مەدەرێ ..لە بەیانییەوە دووجار داومەتێ .
ژنەکە وتی : لێگەڕی با بخوا .
مێردی ژنەکە شەبقەکەی سەری لابرد و خستییە بان سەرمەوە و وتی : سەرت بۆ ئەوەندە بچووکە لەناو شەبقەکەم ونبووە…پاشان

پێکەنی و گوتی : نا ئەوە سەری منە زۆر زلە .
منیش پێکەنیم ، ترس و شەرمم لەگەڵیان ڕەوایەوە .. وتم :
چەند ماڵێکی باشن .
ئنجا کابراکە وتی : میم کەتان نانت داوەتە گۆران ..
نەنکم وەڵامی دایەوە : خەمت نەبێت ئەم منداڵە وەک تۆ
نەوسنە و بەشی خۆی خواردووە .
هەستم کرد نەنکم لەگەڵ خاوەن ماڵەکە وەک دۆست و ئاشنا
ڕەفتار دەکات
لە دیار تەلەفزیۆنەکە دانیشتم و گوێم لە گۆرانییەکان دەگرت، لەزمانی گۆرانی بێژەکە تێنەگەیشتم. دام لە پڕمەی گریان ..گوتیان بۆ دەگری؟ گوتم من لەم گۆرانییە تێناگەم ئەوان بە پێکەنینەوە وتیان : قەینا کوڕم ئەوە بە زمانی تۆ گۆرانی نالێت ! .
بەو منداڵییەم بیرم دەکردەوە دەمگوت : چیدەبوو ئەگەر هەموو مرۆڤەکانی دونیا یەک زمان ئاخاوتنیان بکردایە.
کاتێ نان دانرا کوڕە هەرزەکار و کچە کەیان هاتنە ژوور، جانتای مەکتەبیان هەلدایە سەر کورسیەکان و دەستیان شۆری و دانیشتن ، لەگەل دایک و باوکیان بە ئارامی نانیان خوارد .
لە بیرمە جارێکیان دایکم نیسکەوای لێنابوو، منیش خەزریم و گوتم من ئیلا نیسکەکەی دەستی نەنکم دەخۆم. بە دزی منەوە قاپێک نیسکیان بردە ژووری نەنکم وهێنانەوە .. گوتیان : دە بخۆئەمەش نیسکی نەنە..ئەوەندە جوان خواردم تا ئێستاش خوشک وبراکانم گاڵتەم پێدەکەن .
پێش ئەوەی ماڵەکە جێبھێلین بینیم نەنکم هەرچی بەرماوەی خواردن هەبوو بە جوانی خستیە ناو قاپە پلاستیکەکەی ئنجا لە ناو بوخچەکەی پێچایەوە .
لەم کاتە کوڕە هەرزەکارەکەی ماڵەکە تۆپێکی (تۆپی پێی) بە دیاری داپێم ..کە لە ولاتانی دەرەوە باوکی بۆی هێنابوو ..منیش لە خۆشیا تۆپەکەم توند لە باەوش گرت.. دایکی کوڕەکە هات و دووبارە لەباوەشی کردم و چەند دلۆپە فرمێسکێک بە چاوەکانی □زانە خوارێ .
لە ڕێگا لە خۆشیا ن□م□زانی چبکە م ئەوەندە پەلەم بوو بگەمە هاوڕێکانی گەڕەک تا ئەم تۆپە جوانەیان پیشان دەم ..کەمێک دەترسام دەمگوت : زۆر جوانە تۆ بلێی بتەقێ..ئاخر ئێمە بە تۆپی لاستیک یاریمان دەکرد. تەنانەت تیپی گەڕەکش تۆپێکی ئاوا جوانیان نەبوو تا یاری پێبکەن.
لە نەنکم پرسی : نەنە بۆچی ژنەکە گریا ..

وتی : لەبەرئەوەی کوڕێکی هاوتەمەنی تۆی هەبوو (دووربێت خوایە) لە حەوزی مەلەوانەکە خنکا !.

- : بەس ئەو ژنە بۆنی دەکردم. ماچی دەکردم خۆ من کوڕی ئەو نیم ؟!

نەنکم وتی : لەبەرئەوەی ئەو کراسەی بەرت هی کوڕە مردووەکەی بوو!

- : کەواتە خەڵکی دەوڵەمەندیش دڵتەنگ دەبن؟

نەنکم تووڕە و ماندوو دیار بوو ..وتم : نەنە گیان بەخوا چیتر پرسیار ناکەم …بەس پێم بڵێ ئەوە پیاوەی ئەو ماڵە پیشەی چییە ؟

وتی : کوڕم ئەو هەموو تانکیە مەزن و بەڕێیە نەوتانە دەبینی ..ئەو کابرایە بەڕێوەبەریەتی !

من بیستبووم لە برا گەورەکەم کە قوتابخانە بەڕێوەبەری هەیە، نەمدەزانی ئەو ئاگرە نەوتەی شەوانە شارەکەمی ڕووناک دەکرد… بە ڕۆژیش پیسی دەکرد بەڕێوەبەری هەبێت .. بەڵێنمدا بە باوکم بڵێم تا ئێویش لە کۆمپانییەی نەوتەکە ئیش بکات، بەڵکو ئێمەش ببینە خاوەن کۆشک و ئۆتۆمبیلێکی سووری جوان !

کاتێک نزیک ماڵ و گەڕەک بوومەوە تۆپەکەم لەژێر فانیلەکەم شاردەوە. خوا خوام بوو کەس نەیبینێ !

بە دزییەوە لەگەڵ نەنکم چووینە ماڵەوە. برا و خوشکەکانم بەدوام کەوتن وتیان : دەزانین ئەوە تۆپە لە ژێر فانیلەکەت، دەریخە تا بە زۆر لێمان نەسەندوی .

منیش بە گریانەوە لێیان دوور کەوتمەوە. لەم کاتە نەنکم بوخچەکەی کردەوە بۆنی چێشتەکە ماڵەوەی پڕ کرد .

برا و خوشکەکانم لە من دوور کەوتنەوە و وتیان : ئەڕێوەڵا نەنە خواردنی بەهەشتی لەگەڵ خۆی هێناوە!..

ئەمجارەیان نەچووم بەلای خواردنەکە چونکە هەموو شتێکم بە ئاشکرا بوو ..چێشتەکە بەرماوەی ماڵە دەوڵەمەندەکان وکراسەکانشمان کۆنە جلی مردووەکان بوو!

تۆپەکەم توند لە باوەش کرد و چووم گەڕەک تا لەگەڵ هاوڕێکانم یاری بکەم !. پرسیارکردن و ماهیەتی پرسیار لە کورتە چیرۆکی " نەنکم (کەتان)" ی جەلال قادردا

چیرۆکی نەنکم (کەتان) حەوتەمین کورتەچیرۆکی نوێترین کۆچیرۆکی چیرۆکنووس جەلال قادرە (١). چیرۆکنووس هەوڵی داوە لە زمانی کارەکتەرێکی منداڵەوە (گێڕان) بەسەر پانتایی نەستالیژیا سەفەرێکی کورت، بەڵام پڕ مانامان پێ بکات بەرەو دوورگەکانی حەقیقەت. بەرەو

تەگەیشتن و فەربوون، بەرەو ئەودیو دیوارە پەنهانەکان کە چاوی بینینی ئاسایی نایبینێت. گێڕەرەوە کە کەسی یەکەمی تاکە لە عەوداڵییەتێکی بەرفراواندا دەژێت. کارەکتەری گێڕەرەوە کە تەواو لەلایەن نەنکە(کەتانە)وە سەپۆرت دەکرێت، بە پرسیار ئابڵۆقە دراوە. پرسیارەکانی کارەکتەرەکە پرسیارگەلی تایبەتی نین کە بەربەستی بایۆلۆژی و ژینگەیی ڕێگر بن لە گەیشتن بە وەڵامەکانی، بەڵکو پرسیارەکان گشتین، کۆمەڵایەتین، هەمان خەون و خولیای برا و دایک و باوک و کەسوکار و خەڵکی گەڕەک و شار و وڵاتە. بەڵام چیرۆکنووس هاتووە لەزمانی منداڵێکەوە پرسیارەکان دەوروژێنێت کە بایەخی ستاتیکی دەقەکە دەباتە ئاستێکی بەرز کە خوێنەر دەگیری چێژلێوەرگرتن دەکات. هەڵبژاردنی منداڵێکی هەشت نۆ ساڵیی بۆ پرسیارکردن ڕەنگە چەند هۆکارێکی لە پشتەوە بێت .

یەک : لەڕووی بایۆلۆژییەوە (گێڕان)ی حیکایەتخوانی چیرۆکەکە نەگەیشتۆتە ئاستی بالقبوون و توانای درککردنی لەئاستی پێویستدا نییە. ئەو هێشتا لە جیهانی منداڵی خۆیدا دەژێت، بۆیە ئازادە چی دەپرسێ و چۆن دەپرسێ، بەبێئەوەی سانسۆرێکی کۆمەڵایەتی لەسەر بێت. ئەمەش مانای وایە هیچ بەرپرسیارییەتێک لە پرسیارکردنەکانیدا نییە.

دوو : نۆستالیژیای کردۆتە پردێک بۆ خۆ داتەکاندن لە هەر ئینتمایەکی ئایدیۆلۆژیی کە سبەینێ وەک ئایدێندتی دەقەکان و نووسەری پێ بناسێتەوە. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا سێبەری ئایدیۆلۆژیا بەسەر دەقەکەوە دەبینرێت. واتە دەقەکە بێ ئایدیۆلۆژیا نییە. پرسیارە ئاشکرا و شاراوەکانی کارەکتەرە منداڵەکە گەلێ ئاماژەیان تێدایە کە دەتوانین بە ئاماژەی چینایەتی ناوزەدیان بکەین.

سێ : منداڵ هەڵبژاردەیەکی گونجاوە تا ترس و شەرم لە پرسیارەکانی ب□ئ□□ن□ت. ڕێگری لێبکرێت و هەندێجاریش لەسەر پرسیارکردن سزا بدرێت کە ئەمە لەگەڵ مرۆڤی پێگەیشتو(بالق)دا ناکرێت.

لەم گۆشەنیگایەوە هەوڵدەدەم شرۆڤەیەکی ڕەخنەیی بۆ پرسیارەکانی حیکایەتخوان بکەم و مانای پرسیارەکان لە کۆدی ململانێی کۆمەڵایەتی ناو چینەکانی کۆمەڵگەوە بخوێنمەوە.

” لەسەردەمی منداڵیم بە پرسیارکردن هەموو کەسێکم بێزار دەکرد.” (٢) ئەمە ئەو ڕستەیە کە ئەرکی دەروازەی گرتۆتە ئەستۆ. ئەمە هەر خۆناساندنێک نییە، یان ئاشنا کردنی خوێنەر نییە بە ڕابردووی حیکایەتخوان، بەڵکو کێشکردنی هۆشی خوێنەرە بۆ ئامانجە کۆمەڵایەتییەی کە چیرۆکەکەی لە پێناودا خوڵقاوە. کارەکتەری نەنکە(کەتان)یش هەڵبژاردنێکی گونجاوە بۆ ئەو کارە وەک سەپۆرتێکی تەکنیکی لە پێناو گەیشتن بە ناوەڕۆکی مەبەست.

یەکێک لە هونەرەکانی ڕازاندنەوەی ستراکتەری چیرۆک بریتییە لە هەڵبژاردنی کارەکتەر و ماتریاڵی گونجاو بۆ شوێن و مەبەستی گونجاو. جەلال قادر لەمەی هەڵبژاردنی تەکنیکی گونجاو باڵادەستی خۆی لە داڕشتنی ساختمانی چیرۆکەکە دەنەخشێنێ. ئەو هەر بەوەشەوە ناوەستێ، بەڵکو دەت کارەکتەرەکەی لە پرسیارکردن هەڵدەکێشێ.

وەک لە بیرم بێت پرسیارەکانم دەربارەی ماڵە دەوڵەمەندەکان بوو. دەمگوت: دەبێ ڕەنگیان چۆن بێت و منداڵەکانیان بە چی یاری کەن؟(٣) ماناکانی پرسیارکردن لە چیرۆکی نەنکم کەتان هەڵگری چەند ئاماژەیەکن، لەوانە مەغزای چینایەتی و ئامانجی کۆمەڵایەتی. ئەم ئاماژە چینایەتییە کۆمەڵایەتییانە زیاد لە جێگایەک و زیاد لە بەنەیەک لە چیرۆکەکە نیشان دراون. چونکە لە کۆمەڵگەکانی ڕۆژهەڵات بە گشتی و کۆمەڵگەی کوردستان بە تایبەتی پرسیارەکانی منداڵ لەژێر چەپۆکەی ” وسبە، بێدەنگ بە، قسە مەکە، پرسیار مەکە، بیبڕەوە، مێشکت بردم” دایە. ئینسانەکانی ڕۆژهەڵات کاتیان بۆ منداڵەکانیان و پەروەردەی تەندروست و وەڵامدانەوەی پرسیارەکانیان نییە.

وتم: نەنە ئەرێ بەهەشتە؟

ئەی پەنەگەی.. پێمنەگوتی چیتر پرسیار مەکە.(٤)

یان

ئەی نەنە بۆ ئێمە هیچ وێنەیەکمان نییە لە ماڵەوە؟

- ▪ نەمگوت چیتر پرسیار مەکە!(٥)

سەرکوتکردنی کارەکتەری پرسیارکەر، گەرچی نائومێدییەکی بەرفراوان بە منداڵەکە دێنێتە ئاراوە، لەهەمان کاتیشدا لەڕووی دەروون شیکارییەوە منداڵەکە دووچاری توند و تیژی و بێهێزی و دوایش کائینەکی شەرمن و ترسنۆک و کە گەورەش دەبێ یان مرۆڤێکی بەدەسەڵات یان جەللادی لێدەردەچێ.

لە چیرۆکی نەنکم (کەتان)دا، ستایڵ یان میتۆدی پرسیارکردن یارمەتیدەرێکی باشە بۆ خۆدزینەوە لە خستنەڕووی زانیاری و چوونە ناو وردکاری هەندێ بابەت و پرسەوە کە چیرۆکنووس دووچاری بەرپرسیارییەتێکی بەرفراوان بکات. نازانرێت چیرۆکنووس چەند ئاگایانە ئەم ستایڵەی بەدەستەوە گرتووە، بەڵام هەرچۆنێک بێت دەست بەبردنێکی باشە بۆ چنینی ڕووداوەکانی نێو دەقەکە. شانبەشانی پرسیارەکانیش کە سیانزە پرسیاری ئاشکرا و چەند پرسیارێکی نهێنیین، هەندێ لە پرسیارە نهێنییەکان بەشێوەی مەزەندە یان (Wonder) خراونەتە ڕوو. سروشتی پرسیارەکان و ماهیەت و ماناکانیان دەکرێ لە چەند

خاڵێکدا ڕوون ببێتەوە.
یەک : ماهیەتی پرسیارەکان ماهیەتێکی کوڕانە یان نێرانەیە. پرسیارەکان کچانە یان مێینە نین. چونکە چارەنووسی ئینسانەکان لە ڕۆژهەڵات بە هەندێ فاکت و کلتوور و ئایین و دابونەریت بەستراوەتەوە. ئەو هەلەی لەژیان بە کوڕەك هەڵدەکەوێ لە هەڵسوکەوت، بە کچەک نایەتە دی. بۆیە کە (گەران) دەبێتە کارەکتەر و گێڕەرەوەی چیرۆکەکە بەم حوکمی واقیعە سیاسی و کۆمەڵایەتییە بووە نەک بە ئارەزووی نووسەر. ئەگەر لە بری گەران خوشکەکی گەران بوایە دیارە ڕەوتەوی پرسیارەکان بە جۆرێکی تر دەبوو و ماهیەتی پرسیارەکانیش ڕەنگە پڕ بوونایە لە بەزەیی و فرمێسک و ئاکتی مێینانە.
دوو : پرسیارەکان ئاگایانەن و لە نەستەوە هەڵدەقووڵێن. سروشتی پرسیارەکان خۆسکیی نین، ئەوەندەی پلان و نەخشەی داڕێژراوی لەپشتەوەیە. ئەمە خاڵی بەهێزی دەقەکەیە کە نووسەر بالەدەستی خۆی تیا بە خەرج داوە. باکگراوندی نووسەر و بنەماڵەکەیان و جێگاوڕێگای چینایەتی نووسەر لە کۆمەڵگە ئەو دەرفەتەی بە نووسەر خوڵقاندووە کە بکەوێتە سۆراغی هەقیقەتە تاڵەکانی ژیان. بە ئەم مەبەستەش ئەدەب ئەو مەیدانەیە تا ئەم ئەزموونەی تیا تاقی بکرێتەوە.
سێ : پرسیارەکان بە دیوارێک لە ترس دەورە دروان. کارەکتەر بەهۆی کەم تەمەنی لەلایەک و تامەزرۆیی لەلایەکی تر ڕووبەڕووی تاقیکردنەوەیەکی قوورس بۆتەوە تا ئەو بەڵێنە بهێنێتە دی کە بە نەنکی داوە. ئەویش پرسیارنەکردن و ئاقڵ بوون و بێعاری نەکردن و بزێو نەبوون. ئەم بەڵێنە بە ئەوەی لە تامی چوونە (بەهەشت)ی نەکا، جۆرە ترسێک و وریابوونێک لە پرسیار کردن و تەنانەت قسەکردنی (گەران)یش لە ئارادایە کە بۆتە چوارچێوەیەک بە ئازادی ئەو کارەکتەرە. ئەم ترسە ترسێکی جوانە چونکە گواستنەوەی واقیعی تاڵی ژیانی منداڵێکە کە خەون بە خۆشی و جوانییەوە دەبینێت.
چوار : هەکارێک بە زانینی زانین و فێربوونی شتە نەزانراوەکان، هەکارێکی سەرەکییە بە ئەوەی کارەکتەرە سەرەکییەکەی چیرۆکی (نەنکم کەتان) لەنێو دەریای پرسیارکردندا سەوڵ لێبدات. (گەران) لەم سەفەرەیدا لەگەڵ نەنکی کەتان تووشی شەک دەبێت و بە نیمچە ڕاستەوخۆیی ئەو شەک بوونە نیشان دراوە. سەرسوڕمان و نەبەڕقبوونی کارەکتەر بەهۆی بینینی شتە غەریب و سەیر و نامەئلوفەکانەوە، بەڵگەی ئەوپەڕی بەئاگایی کارەکتەرە لە جیهانێک کە ئاسایییە بە چینی

بورژوازی و لەلای کارەکتەرە کەمان و هاوچینانیشی بەهەشتە بە هەموو مانای خولیا و ئارەزووەکان.
بەم پێیە دەبینین پرسیارەکان بە ڕێڕەوێکدا گوزەر دەکەن کە پێویستیان بە هەندێ ئاسانکارییە هەیە تا بگەنە شوێنی مەبەست. بە ئەم مەبەستەش نووسەر هاتووە تەواوی تەکنیکی خستەتە خزمەت ئەو ئامانجەوە. شێوازی حیکایەتخوان و گێڕانەوەی چیرۆکەکە تا بڵێی سادە و ڕاستەوخۆیە. ئەم جۆرە ڕاستەوخۆییە گەرچی لەلای نوخبەی ڕەخنەگران و نووسەرانی بورژوازییەوە بە ئاریش ناو زەد دەکرێ، بەڵام بەپێچەوانەوە لای من هۆکارێکی دواندن و گفتوگۆی نووسەرە لەگەڵ خەڵکانێک کە تا ئێستاش نامەی بە ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی بەرهەمەکانی نوخبە. ئەم خاڵە نەک خاڵی لاوازی نییە، بەڵکو خاڵی بەهێزی لەوە هەستانی نووسەرە بەرەو تێکشکاندنی ئاستەنگەکانی نوخبەی بورژوازی و گەڕانەوە بۆ لای هاوچینەکانی. ئەم ستایلە لە گەڕانەوە ستایلی ڕیالیزمە. دامەزرێنەرانی ئەم مۆدێلە گرەوی سەرکەوتنیان گەڕانەوە بووە بۆ ئینسان. من سەرنجم داوە ستایلی چیرۆکنووس جەلال قادر بە بێ گەڕانەوە بۆ ڕەگەز و توخمە تەکنیکییەکانی تری ئەدەبی گەڕانەوە، هەر بەوەندە قایل بووە کە ئامانجەکەی بهێنێتە دی، ئەویش گەیاندنی ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی دەقەکەیەتی بە خوێنەر.
زمانی چیرۆکەکە سادەیە، بێ پێچ و پەنا و بێ گەمەیە. تا ئەندازەیەک لە زمانی سادەی ڕۆژانەی خەڵکەوە نزیکە. ئەمەش یانی نووسەر لە زمانی ئاسایی نووسین لە هەندێ پەرەگرافدا دوور دەکەوێتەوە و پەنا دەباتە بەر شێوازی ئاخافتنی ڕۆژانە و سەرجادە. ئەم جۆرە شیفت گۆڕینەی زمان هەندێجار پێویستن و زۆرجاریش ئاریشەن. چیرۆکنووس ئەگەر هەوڵ نەدات زمانی نووسینی بباتە ئاستێکی بەرز، ئەوا لە ڕێی دەقەکانییەوە ناتوانێ ئەو چێژەی هەیانە ببەخشێت بە خوێنەر. من ئەوەم لا ڕوونە کە زمانی کارەکتەرەکان هەمان زمانی جێوشوێنی کۆمەڵایەتی و ئابوورییانە. بەڵام ئەوەی من باسی دەکەم خەوشەکە بە نووسینی چیرۆکنووسەوە و پێویستە کاژی لاوازی زمان فڕێ بدات و توانای زمانی نووسینی بەرێتە سەر.
مەغزای چیرۆکەکە هەر بەراوردکردنێکی سادە نییە لە نێوان دوو دونیای جیاوازدا، لە نێوان ئازارستان و بەهەشت، بەڵکو پەنجەخستنە سەر لایەنە شاراوە و جوانییە پەنهانەکانی جیهانەکە کە بە حیکایەتخوان وەکو خەوێک وایە و زوو دەبڕێتەوە. ” لە دڵی خۆمدا وتم : کەواتە لەسەر ئەم زەوییەش

> خوا بەهەشتێکی داناوە بەس ئەمە تا ئێستا نەماندەزیوەتەوە."(٦) حیکایەتخوان (گێڕان)ی منداڵ کە هەر چیرۆکنووسیش دەسەڵاتی هەبێ لەو بەهەشتە نایەتە دەرەوە. بەڵام هەم ناچاری و هەم پێویستی دەری دەکەنە دەرەوە و فڕێی دەدەنەوە جیهانە پڕ لە قوڕ چڵپاوەکەی خۆی کە تاموچێژێکی تایبەتی بە منداڵ تەدایە. ئەو تاموچێژەی کە بەشێکە لە کەی جوانی و یادەوەری گێڕەرەوە.

سەبارەت بە کورتەچیرۆکی " نەنکم (کەتان)" دەتوانم بە کورتی خوێندنەوەی خۆم بە چەند خاڵ نیشان بدەم "

یەک : ستراکتەری ئەم چیرۆکە لەسەر پرسیارکردن وەستاوە. پرسیار بۆتە پردی گەیشتن بە مەبەست. لەڕێی پرسیارکردنەوە پرۆسەی گەڕان بەدوای زانین و زانیاری و تەقەللای بەدەستهێنانی نهێنییەکانی ژیان دەست پێدەکات. ئەم چیرۆکە هەوڵدانێکە بە نیشاندانی جیاوازی چینایەتی کۆمەڵگەی چینایەتی کوردستان و پەنجە خستنە سەر خەون و خولیای مرۆڤ بە ژیانێکی باشتر و جوانتر.

دوو " زمانی چیرۆکەکە سادە و ڕەوان و بێ پێچ و گۆمەیە. جگە لەو ئاخاوتنە ڕۆژانەییەی (گێڕان)ی منداڵ کە دواتر دەبێتە چیرۆکنووس و نەتوانینی تێپەڕاندنی ئەو شێوە ئاخاوتنە لە نووسینی دەقدا. نووسەر وابەستەیە بە نووسینی ستاندارد، بەڵام لەزۆر جێگادا لە زمانی کارەکتەرەکانەوە ئەو وابەستەیە فەرامۆش دەکات و پەنا دەباتەوە بە شێوە ئاخاوتنی ڕۆژانەیی یان بازاڕی کە هەندێجار پێویستن و هەندێجاری تریش پێویست نین و دەبنە بار و خاڵی لاواز بەسەر زمانی نووسین.

سێ " بەدەستەوە گرتنی ستایڵی گێڕانەوەی ڕاستەوخۆ پەلکێشکردنی خوێنەر بۆ جیهانی چێژ، گرێنتی دەستڕەنگینی نووسەر نیشان دەدات لە گەیاندنی ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی دەق. ئەمە جگە لە هەڵبژاردنی گونجاو و دەستبردن بۆ مەتریاڵاکانی ڕازاندنەوەی چنینی دەق و بە ڕوون نیشاندانی مەبەستی کۆمەڵایەتی دەق.

چوار : ئینتمای دەق ناکەوێتە دەرەوەی ئینتمای ئایدیۆلۆژیا و هەرچەندە نووسەر ناچار نییە و نەبووە خۆی بە ئایدیۆلۆژییەک ببەستێتەوە. بەڵام تا ئەو جێگەیەی کە خزمەت بە ئینسان دەکات، لەڕێگەی ئاماژەوە دەیتوانی هەندێ ڕۆشنایی بخستایە سەر پەیوەندی ڕێڕەوی بەرەوپێشچوونی ڕووداوەکان. بەڵام کۆتایی هاتنی چیرۆکەکە خۆی وەڵامی یەکێک لە پرسیارە میژووییە گرنگەکانە.

پێنج : ئامڕازەکانی ڕەخنە و ڕەتکردنەوە لەم چیرۆکەدا بوونیان نییە. بەمەش زیاتر وەکو فۆتۆگرافەرێک کاری کردووە نەک زمانی ئاماژە بکاتە ئەلتەرناتیف. م□تیفی جووڵەی ڕێڕەوی ڕووداوەکان لەم چیرۆکەدا بە جۆرێکە نووسەر سەربەستی داوەتە کارەکتەرەکان و نەیویستووە کێشیان بکاتە نێو بەرپرسیارێتیییەوە. بە بۆچوونی من ئەمە هێڵی جیاکەرەوەی دەق و نووسەرە لە دونیای واقیع. یان بە وشەیەکی تر ئەمە شوێنی ونبوونی ئایدێندتی دەق و نووسەرە.
شەش : ماهییەتی پرسیارەکان کە چنینی ڕووداوەکانی لەسەر بەندە ڕەگەزی نێرینەییان هەیە و بە ترس و شەرم دەورە دراون و لە نەستەوە هەڵدەقووڵێن و ئامانجیش دەستڕاگەیشتنە بە زانین و نهێنییە نەزانراوەکان. ئەمەش دەرخەری باری کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆژی و هەروەها چینایەتی کارەکتەرە.

دواجار چیرۆکی (نەنکم کەتان) ی جەلال قادر دەکرێ لەچەند لایەن لێی بکۆڵدرێتەوە و لە چەند گۆشەنیگای جیاوازەوە تەماشا بکرێت. دەشێ ڕەخنەگرێک تەنها ناوەڕۆک بخوێنێتەوە و کەسێکی تر تەکنیک هەڵسەنگینێ یان زمانی چیرۆکەکە بداتە بەر باس و لێکۆڵینەوە. من تەنها پرسیارم هەڵبژرادووە و لایەنەکانی پرسیارکردن و ماهییەتی پرسیارەکانم خوێندۆتەوە. نووسەر لەڕێگەی ئەم چیرۆکەوە ئەوەمان پێدەڵێ کە کۆمەڵگە دوو چینە و شێوازی ژیانی ئەم دوو چینە جیاوازن. کەمینەیەک لە خۆشگوزەرانی دەژێت و زۆرینەی خەڵکیش لە ژیانێکی فەلاکەتبار و مەینەتباردا دەژین. حەز و خولیای خەڵک ئەوەیە ئەو خۆشگوزەرانییەیان بۆ دەست ب□ر بکرێ بەڵام نە ئاماژەی پێ دەکا و نە پێمان دەڵێ چۆن؟

حوزەیرانی ٢٠١٧

سەرچاوە و پەراوێزەکان :

١-پشیلەکەی بریژێت جەلال قادر کۆچیرۆک چاپی یەکەم چاپخانەی کارۆ ٢٠١٧ لاپەڕە ٥٦ تا ٦٩.
٢- پشیلەکەی بریژێت جەلال قادر کۆچیرۆک چاپی یەکەم چاپخانەی کارۆ ٢٠١٧ لاپەڕە ٥٦ تا ٦٩.
٣ -هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە
٤-هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە
٥-هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە
٦-هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە

تێبینی : ئەم بابەتە ل□ گ□قاری هانا ژمارە ٤ی ساڵی ٢٠١٩ بڵاو

چەند دێڕێک سەبارەت بە (ڕۆمانی بەفر)ی ئورهان پاموک… راستی بەهادین

ناوی کتێب: بەفر
نووسەر: ئورهان پاموک
خەڵاتی نۆبێل, ساڵی 2006

“بەفر” ڕۆمانێکی سیاسییە، پەنجەرەیەکە ئورهان پاموک نووسەری کتێبەکە بەڕووی ئێمەی خوێنەر دەیکاتەوە و هەڵدەدا تورکیەی ئەمڕۆمان نیشان بدات. ڕۆمانەکە باسی گەڕانەوەی کا، شاعیرێکی نیشتەجێی هەندەرانە کە دوای دوانزدە ساڵ دووری سەردانی وڵات دەکات. کا، دوای مردنی دایکی و بۆ دیتنەوەی شاری سەردەمی منداڵیی سەفەردەکات کەچی بە پێشنیاری هاوڕێیەکی ڕۆژنامەوانی و بۆ نووسین لە سەر هۆی خۆکوشتنی کچە گەنجەکان لە شارۆچکەیەکی سەرسنوور سەفەرێکی تری تووش دەبێت کە سێ چوار ڕۆژ دەخایەنێت و ناوەڕۆکی ڕۆمانەکەشە.

ئورهان پاموک لە “بەفر”دا هەنگاو بە هەنگاو دەچێتە پێش و بێ ئەوەی پشتگری لە لایەنێک بکات ڕەخنە لە تورک و کورد و موسلمان و مەسیحی و کۆمۆنیست و سوسیالیستەکان دەگرێت و زۆر بە وردی لایەنە نالەبارەکانی هەموو دینەکان و سیاسەتی هەموو حیزب و گروپە سیاسییەکان زەق دەکاتەوە. پاموک وێنەیەک لە “بێ سەروبەری سیاسی” دەدا بە خوێنەر و کەمێک درەنگ بەڵام بە ڕوونی دەردەکەوێت کە باس تەنیا لە سەر “باوەڕ و بێ باوەڕی” بە خوا نییە کە مەبەستی نووسەرە. لێرە تورکیەی موسلمان و تورکیە مۆدێرن ڕووبەروو دەبنەوە. شەڕ بۆ پاراستنی داب و نەریتە کۆنەکان لە لایەک و داسەپاندنی “مۆدرنیێت” بە خوێندنەوە و تێگەیشتنی دەسەڵاتدارەکانەوە لە لایەک. ئورهان پاموک هەوڵ نادا وڵامی هیچ پرسیارێک بداتەوە بەڵام زۆر پرسیار دەخاتە(وە) ڕوو لە وان: مافی

ژن لە وڵاتێکی سێکولار، مافی ژن لە حکومەتێکی ئیسلامیدا، یان بوونی مافی هەڵبژاردنی جۆری جل و بەرگ و شێوەی ژیان بۆ ژن لە هەرکام لەم سیستمە حکومەتییانەدا. نووسەر لێرە و لەوێ باسی هۆمۆسێکسوالیێت، جێنوسایدی ئەرمەنییەکان، بۆ سەروشوێن چوون و پێشێڵ کردنی مافی کوردان و … دەکات. بە کورتی "بەفر" وێنەیەکی بچووکی تورکیەیە و گۆڕانەوەیەک لە شەڕی دەسەڵاتە لە نێوان هێزە چەکدارەکانی وڵات دەگەڵ کوردە ناسیونالیستەکان، تورکە سێکولارەکان و ئیسلامیستەکان و وێنەیەکی بە هێزە لەوەی ئەو شەڕە چۆن داوێنی خەڵکی ئاسایی بە گشتی و ژنان بە تایبەتی دەگرێتەوە.

پیاوێک لە تاریکییەوە بۆ تاریکیی… نەوزاد بەندی

غەریبیەک لە ناخمدا
ئەهات و ئەچوو ..
بێ بێ کەس ..
وەک شارێکی بێ ناونیشان
یان کەشتیەکی
بێ ئەدرەس ..

ئەهاتم ..ئەچووم ..
ئەمپرسی :
لە کوێیە شاری ڕوناکیی ؟
هیچ وەڵامێکم
دەس نەکەوت ،
مامەوە
بە تەنیا و تاکیی ..

ئەمویست
لەلای هەموو کەسێ
باسی ئەو پیرەژنە بکەم ،
بە منداڵیی ،

ڕوناکی چاوەکانمی
کوژاندەوە ..
ئەو تاوانبارەی نایناسم ،
کە بەناوی دەرمانەوە ،
دانوستانی
من و بینینی
بۆ ئەبەد
دابڕی و هەڵوەشانەوە

شەقام بۆ هیچ کوێی
نەبردم ..
لە نادیارەوە
بۆ نادیار ..
هەرچەند بوو بووم
بە هاودەمی
دەستی بچووکی کچەکەم و
شەقامە ماتەکانی
شار ..

دواجار چاویلکەیەکی
ڕەش ،
بێ کەس و تەنیا مایەوە ..
دوا جار دەستێکی
کچەکەم ،
ئازاد بوو ..
کە هەموو عەسرێ
لە سلێمانی
لەگەڵما ئەخولایەوە ..

ئەگەڕام ..
بۆ شیعرێکی نوێ ..
بۆ ئاوازێ ..
بۆ دەنگێ لە ناخما بڕوێ ..
کەس
نەبوو
چاوەڕوانی بم ..

(من غەریییییبم

من غەرییییریبم
من غەرییییییبم
من غەریب ..
عاشق و
دڵ بریندار و
بێ تەبیب)

★ دێڕەکانی ناو دوو کەوانەکە ، گۆرانییەکی هونەرمەندی کۆچکردوو : سابیر کوردستانیە

شیعر/ گڕگانی هەورە یاخیەکان … کاوە عوسمان عومەر

نەتتوانی…
باڵە گڕینەکانی هەور..
لە ئامێز گری،،
بۆیە وازت لە نوسینی..
شیعرە یاخیەکان،،
لە جوانی ئاوێنەی…
ڕۆحی ئەو هێنا،،،
کوا باڵەکانی تۆ..
وا دروست کراون،،
لە کورەی گڕپرژەی…
ئاسمانا نەسوتێن ؟،،
....
کاتێک ویستت بڕۆیت،،،
ویستم لە ژیر بارانی،،
وەرزێکی وەیشووما،،
مۆمەکانت بۆ داگیرسێنم،،
گرفتی من،،،
تەنها دەریایە،،
لە زمانی ڕۆشتنی تۆ تێدەگا،،

دەشزانم هەموو مر□ق□کان،،
مەلی باڵکراون،،،
دەست و قاچیان،،
بە ماشینەکانەوە بەستراون،،،
تونێلێکە ،،
بێ تروسکەی دەرجوون،،،
سەفەر بەرەو مەنفا،،
گەر وازیشت لە خوێندنەوەی…
شیعری سەر باڵی..
نەورەسەکانم هێنا،،
باش بزانە،،
ڕوخساری قەشەنگیشت،،
پەڕە نەنوسراوەکانی شیعری منە،،،
برینی ئەو گوڵانەش،،
لێویان خوێن و گریان و وشەی نەوتراوە،،
بانگم دەکات بۆ گەڕانەوە،،
بۆ شارێک لە خەوو خەیاڵی…
ئێمەی کۆچەرا،،
قەتیس ماوە،،،
بەڵام هەرگیزا و هەرگیز،،
لە گەشتێک،،
بەرەو دۆزەخێکی خۆش،،
پشت دەریا زومردەکانی…
تەنیایی پەشیمان نیم،،،
هەرگیز لە چاوەڕوانی..
سۆناتای بوونی تۆش بێزار نیم،،،
ئای لە گڕکانی ئاسمانی سەر کەنار ،،،
چەند حەز ئەکەم خۆمی تیا بشۆم،،،
ئەی هەورە گڕینەکان،،،
هاوڕۆحم بە،،،
لەم تەقینەوەی دڵە بێ ئۆقرەیە،،
تەنها گرفتم ،،،
هەڵگرتنی دارستان و ڕوبار و چەم …
و بێستان و مێرگ و کێو و دەشت و چیایە ،،،
لە پریسکەی سەفەرما،،،
گەر نەشگەیشتینە…
شارە سیحریەکانی عێشقیش،،،

چاوە کزەکانی ئەستێرەت…
بۆ دائەگیرسێنم ،،،
بەڵام ئەسپە سپیەکانی کات ،،،
بەلامانا تێپەڕین و..
ئێمەش هەر لە کاروانێکی ‌وونا،،
ڕێمان گرتوە،،،
هەر تێناگەم بۆچی د□ بێت،،،
تۆ لە فرمێسکی منا بییت،،
منیش لە فرمێێسکی تۆدا.

....

وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەر >
(Johannes Plenio)
بە سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە.

بووکە سەماکەرە (داوهڵ) .. رەزا شوان

لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ پەیوەندی نێوان مر□ق باڵندەکان، لە نێوان شەڕ و ئاشتیدا جیاوازی هەیە، مر□ق ح□زدەکا خۆی لە باڵندە دەنگخۆش و رووخسار جوان و پەڕ رەنگینەکان نزیک بکاتەوە، گوێ لە دەنگی خۆشیان بگرێ و بە بینینیان دڵخۆش و چاومەست ببێ. وەکو: کەو، بولبول، کەناری، چۆلەکە، تووتی، تاوس، کەڵەشێر، قەتی، قوڵنگ،… هتد. هۆنراوەنووسان و چیرۆکنووسان بە سەدان هۆنراوەیان بەسەر جوانی و دەنگخۆشی و پەڕ رەنگینی و فڕینی ئەو باڵندانەدا هەڵداون، یا کردوویانن بە پاڵەوانی سەدان چیرۆکی خەیاڵی بۆ منda□ان..
یا بەسەر ئازایەتی و بەرزی فڕینیان، هۆنراوەیان هەڵداوە و کردوویانن بە پاڵەوانی چیرۆکی خۆش بۆ منداڵان، لەوانەش: هەڵۆ و باز و شەهێن. هەشیانە مر□ق ل□ کاتی تۆوکردن و بەرگرتنی باخ و بێستاندا، خۆشیی پێیان نایات، لەوانەش: قەلەڕەش و کوندەپەپوو، کۆلارە، ریشۆڵە، داڵ.

مر□ق گ□لێ باڵندەش بەخێو دەکات لە پێناوی گۆشتەکەی و هێلکەکەی و پەڕەکەشی، لەوانەش: مریشک، کەڵەشێر، عەلەشیش، قاز، مراوی، وشترمل.
هەشیانە لە کاتی تۆوکردنی دانەوێڵە و بەروبووم و پێگەیشتنی بەری باخ و بێستان و رەزدا، زیان بە جووتیارەکان دەگەیەنن تۆو و بەروبوومی کشتوکاڵەکانیان دەخۆن، لەوانەش: قەلەڕەش و ریشۆڵە و چۆلەکە.. بێجگە لە باڵندەش کول□ زیانێکی زۆر بە دانەوێڵە و بەروبوومی باخ و بێستان دەگەیەنێت.
جووتیارانی بەرچاوتێر و باڵندەدۆست، باڵندەکان بە هاوباشیان دەزانن، کە مافیان بە زەوییەوە هەیە. لە کوردستان دا، جووتیارانمان بەرچاوتەنگ و قرچۆک نین، لە کاتی تۆوکردنی دانەوێڵەدا، ب□□□کی زیاد□ش د□ژ□نە سەر زەوی و دەڵێن: ئەمەش بەشی باڵندەکانە.. کە گوزارشتە لە خۆشەویستییان بۆ باڵندەکان.
لە ه□ندراوەیەکی زۆر کۆندا، کە دەگەڕێتەوە بۆ چاخی باوباپیرانمان، جووتیارەکان لە کاتی تۆوکردنی گەنم و جۆدا، بە گۆرانی و بە زەردەخەنە و رووخۆشییەوە، دەڵێن:
چنگێک بۆ کرمەکان.. چنگێ بۆ قەلەڕەشەکان.. چنگێ بۆ ریشۆڵە چۆلەکەکان، سێ چنگیش بۆ شین بوون.
چەکی مرۆڤیش لە شەڕی دژ بە باڵندەکان، چەکێکی کوشندە نییە و هیچ ئەزێتێک بە باڵندەکان ناگەیەنێ، تەنیا بۆ ترساندن و دوورخستنەوەیانە، لە باخ و بێستان و رەز و مەرەزەی برنج و گێڵگەکانیانە، واتا شەڕێکی بە قەستییە. ئەو چەکەی کە مرۆڤ لە دژی باڵندەکان بەکاری دەهێنێت، بە کوردی پێی دەڵێن (بووکە سەماکەرە).
لە زمانی کوردیدا، ئەم وشانە هاومانن (بووکه سه‌ماکه‌ره، داوەڵ، داهۆڵ، بووکە ترسێنەر) لە زمانی ئینگلیزی پێی دەڵێن (سکارۆ) لە زمانی عەرەبیش (الفزاعة).
بووکە سەماکەرە چییە و لە چی دروست دەکرێ؟
شێوە کلاسیکییەکەی بووکە سەماکەرە، کە تا ئەمڕۆش بەکاردەهێنرێ، بە تایبەتیش لە لادێیەکانی کوردستان دا بریتییە لە بووکەڵەیەکی باڵا بەرز لە شێوەی بەژنی مرۆڤ دایە، کە لە دار، یا لە قامیش، یا چیلکە و پووش ق قەسەڵ، قەوارەکەی دروست دەکرێت و لە شێوەی دەموچاوی مرۆڤیش د□نەخشێنن. بە زۆری لە دوو دار لە شێوەی (خاچ) بە یەکەوە دەبەسترێن، سەرێکی دارە درێژەکە لە زەوی دەچەقێنرێ، دارەکەی تر، کە لە شێوەی باڵ کراوەی مرۆڤ دایە. کراسێکی کۆنی رەنگاوڕەنگی کچانەی لەبەردەکەن و ب□ پ□□□□ و پاڵ دەیڕازێننەوە. دەسماڵێکی تەنکیشی لەکۆڵ دەکەن، لە

ناوەڕاستی باخ و بێستان و رەز و مەرزە و کێڵگەدا دایدەنێن، لە دوورەوە وەکو شێوەی کچەکی باڵا بەرز دیارە. کە با لێی دەدا، دەکەوێتە جوولە و دەسماڵەکەی و جلەکانی دەشەکێنەتەوە، بە شێوەیەکیش دایدەنێن کە بە هەموو لایەکدا بسووڕێتەوە. کە باڵندەکان دەیبینن وا هەست دەکەن کە مرۆڤێکی راستییە، بۆیە لێی دەترسن و دووردەکەونەوە. بەڵام قەلەڕەش و چۆلەکەکان زیرەک و وریان، زۆری پێناچێت، تێدەگەن کە بووکە سەماکەرە، بووکێکی راستی نییە و قەستینەیە، ترسیان لێی دەشکێ و لەسەر سەری و باڵەکانی بووکە سەماکەرەکەدا دەنیشنەوە. مەرجێکی قورخکراویش نییە، کە بووکە سەماکەرە، هەر لە شێوەی مێینەدا بێت، دەشێش لە شێوەی کوڕدا دروست بکرێت و بە جلوبەرگی کوردی کوڕانە بڕازێنرێتەوە.. شایەنی باسیشە هەر نەتەوەیەک شێوەی جیاوازی بووکە سەماکەرەی تایبەت بە خۆیان هەیە، کە بە جلوبەرگی نەتەوایەتی تایبەتی خۆیان، بووکە سەماکەرەکانیان دەڕازێننەوە.

لە ئەمڕۆدا، بووکە سەماکەرە، بووە بە هێمایەکی گرنگی کولتووری گەلێ لە گەلان. لە بەشێکی زۆری وڵاتان دا، ساڵانە لەژێر ناوی (بووکە سەماکەرە) دا، جوانترین و خۆشترین کەرنەڤاڵی خۆشی و شادی سازدەکەن و چەندین جۆری جوان و رازاوەی بووکە سەماکەرە پێشاندەدەن. بووە بە بەشێک لە کولتوور و داب و نەریتیان. ئەوەش بە بیردەنەوە، کە مرۆڤ ئازاری باڵندەکان نادات، بەڵکو تەنیا بۆ دوورخستنەوەیان لە بەرهەمە کشتوکاڵییەکانیان بووکە سەماکەرە بەکاردەهێنن.

مێژووی دروستکردنی بووکە سەماکەرە:

دەڵێن، بۆ یەکەمین جار لە مێژوودا، فیرعەونییەکان “میسرییە کۆنەکان” چەند سەد ساڵێک لە پێش زاینیدا، بووکە سەماکەرەیان داهێنا. بەڵام من پێموایە کە گەلئ کوردمان یەکەمین گەلە لە جیهاندا کە بۆ یەکەمین جار، بووکە سەماکەرەیان داهێناوە. چونکە یەکەمین دێی کشتوکاڵی لە جیهاندا کورد دروستی کرد کە دێی (چەرمو)ە، کە دەکەوێتە باکووری شاری (چەمچەماڵ) لە باشووری کوردستان، کە تا ئەمڕۆش شوێنەواری ئەم دێیە کوێرەوە نەبووە. مێژووەکەشی بۆ نزیکەی دە هەزار ساڵ بەر لە ئەمڕۆ دەگەڕێتەوە. دوور نییە کە بۆ پاسکردنی گەنم و جۆیەکانیان لە مەل و باڵندە، بووکە سەماکەریان داهێناوە و بەکاریان هێناون. کە لە دار و قامیش و گەڵای دار دروستیان کردووبێ و پێستی ئاژەڵیان لە بەر کردووبێ.

گریکەکانیش"یۆنانییە کۆنەکان" لە داری ئەستوور، لە شێوەی پەیکەری مر□قی ئەفسانەیی (پریاپۆس) یان دروست کردووە، کە بە شێوەیەکی ناشیرین و بە رەنگی سوور بۆیەیان دەکرد، تێڵا یەکی داریشیان بە دەستییەوە دەگرت، تا زیاتر باڵندەکان لێی بترس و لە کێڵگە و باخ و بێستانەکان دووربکەونەوە.

ژاپۆنییەکانیش، بووکە سەماکەریان بۆ پاسکردنی مەرەزەکانی برنج دروست کرد، کە بریتیبوو لە راژەیەکی دار یا لە قامیشێکی درێژ، کە لە ناوەڕاستی مەرەزەی برنجدا دەیانچ□قاندن، بە قەدی راژەکان و قامیشەکاندا، لاشەی ئاژەڵی تۆپیوی بۆگەن یا ماسی بۆگەنکردوویان هەڵدەواسی، کە بۆن بۆگەنییەکی زۆریان لێوە دەهات، لەبەر بۆنی ناخۆشی بۆگەنی ئەو لاشانە، باڵندەکان لە مەرزەکان دوور دەکەوتنەوە. بە بووکە سەماکەرەشیان دەوت "کاکاشی" کە واتاکەی بە ژاپۆنی "بۆن بۆگەن" دەگەیەنێت.

بەڵام لە دوای سەردەمانی□ک، ل□ ش□و□ی مر□ق، ل□ دار و پووش بووکە سەماکەرەیان دروستکرد و شەپقەیان لەسەری دەکرد، هەر هەمان ناوی پێشوویان پێی دەوت، بەڵام بۆنی بۆگەنییان لێوە نەدەهات.

جووتیارانی ئەوروپاش، لە سەردەمەکانی ناوەڕاست دا، کە هێشتا فێری دروستکردنی بووکە سەماکەرە نەببوون. بۆ پاسکردنی باخ و بێستان و کێڵگەکانیان، لە باڵندەکان، منداڵانیان بە کرێ دەگرتن، هەر منداڵێک توورەکەیەک بەردی ل□ م□ل دەکرد، بە ناو و بە قەراغی کێڵگەکاندا دەسووڕانەوە، هاواریان دەکرد و کشەیان دەکرد، هەر باڵندەیەک نزیک بوایەتەوە، بۆ دەرکردن و دوورخستنەوەی، بەردیان تێی دەگرت و دەیان ترساند.

بەو منداڵە پاسکەرانەیان دەوت" ترسێنەرانی باڵندە"

لە ساڵی (١٣٤٨) دا، کە پەتای رشانەوە لە ئەوروپادا بڵاوبۆوە، ژمارەیەکی زۆر لە منداڵان بەو پەتایە مردن. ژمارەیەکی زۆر کەم لە "ترسێنەرانی باڵندە" رزگاریان بوو.

بۆیە جووتیارانی ئەوروپا، بیریان لە ئەڵتەرناتیق□کی تر کردەوە بۆ پاسکردنی کێڵگە و باخ و بێستانەکانیان. بووکە سەماکەریان دروستکرد، کە بریتی بوو لە جەواڵێک پڕیان لە پووش و قەسەڵ دەکرد، و سەر و دەموچاوێکیشیان لە شێوەی دەموچاوی مر□ق پ□وە قایمدەکرد و دەیان نەخشاند، لە ناوەڕاستی کێڵگەکانیان قایمیان دەکرد، تا ترس بخەنە دەروونی باڵندەکانەوە.

دانیشتوانی رەسەنی باکووری ئەمریکا، ئەوانیش فێری دروستکردنی بووکە سەماکەرە نەببوون، بۆ پاسکردنی کێڵگە کشتوکاڵییەکانیان، پیاوێکی بە تەمەنیان بە کرێ دەگرت و لەسەر سەکۆیەکی بەرزی

ناو□است کێڵگەکەدا دەوەستا، دارێکی درێژیشی بە دەستەوە دەگرت، کە لە شێوەی ئاڵادا، پەڕۆی رەنگاوڕەنگی پێوە بەستبوو. هەر مەل و باڵندەیەکی بدیبایە کە لە کێڵگەکە نزیک بۆتەوە، هاواری دەکرد و دەیقیژان و دارەکەی رادەوەشاند و باڵندەکەی دەترساند و دووری دەخستەوە.
ئەو ئەوروپاییانەش، کە کۆچیان بۆ ئەمریکای باکوور کرد و لێی نیشتەجێ بوون، ئەوانیش هەر وەکو خەڵکی رەسەنی ئەمریکا، نەیاندەزانی بووکە سەماکەرە دروست بکەن. ئەوانیش بە خێزانی و بە نۆرە، پاسی باخ و بێستان و کێڵگە تۆوکراوەکانیان دەکرد.
بەڵام هەندێ لەو ئەوروپاییانەی لە دوایدا کۆچیان بۆ ئەمریکا کرد، بە تایبەتیش ئەڵمانییەکان، بیرۆکەی دروستکردنی بووکە سەماکەریان لە ئەمریکای باکووردا بڵاوکردەوە. کە بە دوو دار لە شێوەی خاچدا، کراسی کۆن و پەڕۆیان لەبەردەکرد و ملپێچێکی تەنکی درێژیان لە مل دەکرد، دوو فەقیانە یا هەموچکی تەنکی درێژیشیان لە قۆڵ دەکردن، کە با لێیانی دەدا دەشەکانەوە. بۆ ترساندن و دوورخستنەوەی باڵنداکان. بەم بووکە سەماکەرەیان دەوت (بۆتسامون) یا (بۆگیمان) زۆر جاریش لە شێوەی خێزانێک دروستیان دەکرد، ژن و پیاوێک و منداڵێک لە نێوانیاندا..
زۆربەی ئەم داهێنانەش هەر بۆ پاسکردن و ترساندنی باڵندەکان نەبوون، بەڵکو بۆ جوانی و بۆ خۆشی دروستیان دەکردن و دایان دەنان.
چینییەکان لە ساڵی (١٩٥٨) دا لە سەردەمی شۆڕشی رۆشنبیری (ماوی) دا، شەڕێکی سەرتاسەریان لە دژی باڵندەی چۆلەکە راگەیاند. وا لێکیان دایەوە کە هەر چۆلەکەیەک لە ماوەی ساڵێکدا، چوار کیلۆ گەنم و برج دەخوا، لە هەمان کاتدا، ژمارەی دانیشتووانی چین لە زیادبووندا بوون. کە پێویستییەکی زیاتریان بە خواردنی دانەوێڵە هەبوو. ئەو دروشمەیان راگەیاند "نا بۆ بەشداریکردنی چۆلەکە و جرج و مشک لە خواردنەکانیان"
لەم شەڕەشدا، کریکاران و جووتیاران و قوتابیان بەشداریان کرد، هەریەکەش رۆڵێکی تایبەتییان پێ سپاردبوون. هەموویان رژانە سەر شەقامەکان و لە مەنج□□□ و قاپ و تەنەکەیان دەدا و ئاڵای سووریان بەرزدەکردەوە و دەیان شەکاندەوە، بۆ ترساندن و دەرپەڕاندنی چۆلەکەکان لە هێلانەکانیان. لە ئەنجامی ئەم شەڕەدا زیاتر لە (١٠) ملیۆن چۆلەکە لە چین تاران. بەڵام ئەم جەنگە زوو کۆتایی هات.. کاتێک کە زاناکانی چین، لە دوای هەڵدڕین و پشکنینی سکی چەند چۆلەکە و باڵندەیەک و چەند جرج و مشکێک بۆیان دەرکەوت، (دوو لە سێی) ئەو شتانەی وەکو خۆراک

لەناو سکیاندا بوون، بریتیبوون لە مێروو و کرم و گیانەوەری زیانگەیەنەر بە گەنم و جۆ و برنج و بەرهەمە کشتوکاڵییەکان، تەنیا (یەک لە سەی) ئەو خواردنانەی لەناو سکیاندا بوون، بریتیبوون لەو خواردنانەی کە مرۆڤ دەیخواردن.

چینییەکان باجێکی زۆری ئەم هەڵەیەیان دایەوە، ناچاربوون بە لە ناوبردنی مێروو و کرم و جانەوەری زیانبەخش لە ناو باخ و کێڵگەکانیاندا، بە دوای ئەڵتەرناتیڤێکی دیکەدا بگەڕێن، بە پاراستنی کێڵگەکانیان، ئەوەبوو لەناوبەری کیمیاوییان بە لەناوبردنی ئەو کرم و مێرووە زیانبەخشانە بەکارهێنا. کە چەندین ملیۆن دۆلار لەسەریان کەوت.

سەرەڕای داهێنانی بووکە سەماکەرەی ئەلیکترۆنی تازە و بەکارهێنانی ماددەی کیمیاوی لەناوبەر. بەڵام تا ئەمڕۆش بووکە سەماکەرەی کلاسیکی بەکاردەهێنرێ و خانەنشین نەکراوە.. بووکە سەماکەرە بووە بە هێمای کەلەپووری یا گواستنەوەی داب و نەریتی جووتیاران و باخەوانان و ڕەزەوانان کە وەکو کەتەڵەکی جوان لە ناو کێڵگە و باخ و بێستان و باخچەکاندا، دایان دەنێن.

—

ئامانج هەرچییەک بێت لە دروستکردن و دانانی بووکە سەماکەرە، لە راستیدا مەبەست تەنیا دوورخستنەوەی قەلەڕەش و باڵندەکان نییە، بەڵکو بووکە سەماکەرەکان جوان و ڕەنگاوڕەنگن، خۆشی و شادی بە مرۆڤ دەبەخشن، چونکە هەر زوو قەلەڕەشەکان و چۆلەکەکان بۆیان دەردەکەوێت، کە بووکە سەماکەرە، مرۆڤی راستی نییە و پەیکەرێکی دروستکراوە، ترسیان لێی نامێنێ و دەچن لەسەر سەری و شان و باڵەکانیدا دەنیشنەوە و دەنووکی لێدەدەن و گاڵتەیان پێی دێ.

ئەمریکییەکان بە هۆی بووکە سەماکەرەوە ژمارەیەکی زۆری قەلەڕەشەکانیان پاراست. چونکە لە ناوەڕاستی نیوەی سەدەی نۆزدەیەمیندا، جووتیارەکان بە تاران و بە کۆمبوونەوەی قەلەڕەشەکان، سزای خۆیان وەرگرت. بەروبوومە کشتووکاڵییەکانیان. کەوتنە ژێر هەڕەشەی خواردن لە لایەن کرم و مێرووە زیانبەخشەکانەوە، زیاتر لە هەڕەشەی باڵندەکان. بۆیە وازیان لە دوورخستنەوەی باڵندەکان هێنا. بۆ ئەوەی کرم و مێرووەکان بخۆن. تەنیا لە ماوەیەی پێگەیینی بەروبوومەکانیان پاسی کێڵگەکانیان دەکەن. لە راستیشدا قەلەرەشەکان زیانێکی ئەوتۆیان نییە. چۆلەکەکانیش لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ نزیکترین باڵدەن لە مرۆڤەوە. مرۆڤ لە هەرکوێ بێ چۆلەکەش لەوێ هەیە.

بووکە سەماکەرەی ئەلیکترۆنی:

بووکە سەماکەرەی ئەلیکترۆنی، لە شێوەی دەزگایەکی قەوارە گەورە دایە. لە شێوەی رادار دەچێت. بۆ دوورخستنەوەی باڵندەکان، لە سەر زەوی لە ناوەراست باخ و بێستان و رەز و کێڵگە و باخچە و شوێنە گەشتیارەکاندا دادەنرێت، نزیکەی مەتر و نیوەکی دووجا شوێن دەگرێت.. ئەم دەزگایە پشت بە (لەیزەری تیشک سەوز) دەبەستێت، کە لە رەنگی گیا و گەڵا سەوزەکان دەچێت، باڵندەکان بە روونی لێکی ناکەنەوە. هەرکە مەل و باڵندە و چەقەڵە و رێوی و بەراز و گیانلەبەرێکی تر، گەر لە کێڵگەکان نزیک ببنەوە، تیشکە سەوزەکە دوایان دەکەوێ و بێزار و ناچاریان دەکات و لە کێڵگەکە دووریان دەخاتەوە.. ئەمانەش جیاوازییەکانی بووکە سەماکەرەی ئەلیکترۆنی یە:

١ـ هیچ زیانێک بە باڵندەکان ناگەیەنێت، تەنیا ئاگاداریان دەکاتەوە و بە هێواشی لە کێڵگەکە دووریان دەخاتەوە.

٢ـ پێویستی بە وزەی کارەبا و هیچ مادەیەکی دیکە نییە، بە وزەی رۆژ کاردەکات.

٣ـ دەزگای لەیزەرەکە تەنیا مەتر و نیوەکی چوار گۆشە جێ دەگرێ، بەڵام پاسی هەموو لایەنەکانی کێڵگەکە دەکا، تا ماوەیەک دوای باڵندەکان دەکەوێ و دووریان دەخاتەوە.

٤ـ هیچ کارتێکردن و زیانێکی بە ژینگە نییە.

٥ـ دەکرێت لەناو باخچە و لەناو کێڵگە و لە زۆر شوێنی تردا دابنرێت.

چەندین جۆری جیاوازی تری بووکە سەماکەرەی ئەلیکترۆنی هەیە، بۆ نموونە، بووکە سەماکەرە هەیە، لە شێوەی (کوندەپەپووی ئەلیکترۆنی) قەوارە گەورە دایە، کە زۆر دەگمەنە و هەمیشە باڵەکانی دەلەرێنێتەوە.. باڵندەکان لێی دەترسن.

لە هەندێ لە سەربانەکانی کارگەکان و فەرمانگاکانی شار و شارۆچکەکانی ئەوروپا، بووکە سەماکەرەی لە شێوەی قەلەڕەش، کە لە کاغەزی نایلۆنی رەشی تەنک دروستکراوە، تا باران تەڕی نەکات، بە پەتێکی درێژ و بە دارێکەوە دەیبەستن، کە با لێی دەدات بەرز و نزم دەبێتەوە.. کە بە جوانی و بە خۆشی دایدەنێن. لە هەمان کاتیشدا باڵندەکان لێی دوور دەکەونەوە.

رەزا شوان

نەرویج: ١١/ ئاوگوست/ ٢٠٢٠

دەخوێنمەوە ... ڕۆستەم خامەش

دەخوێنمەوە ، دەخوێنمەوە
پەرتووکی باش دەخوێنمەوە

منی زارۆی ژیر و بچووک
هەردەم هاوڕێم لەگەڵ پەرتووک

هەتا بیرم فروان بێ
ڕێگەی ژینم ڕێک و جوان بێ

دەخوێنمەوە هەر بۆی شەیدام
لەگەڵ پەرتووک من هەر ئاشنام

ڕۆستەم خامەش